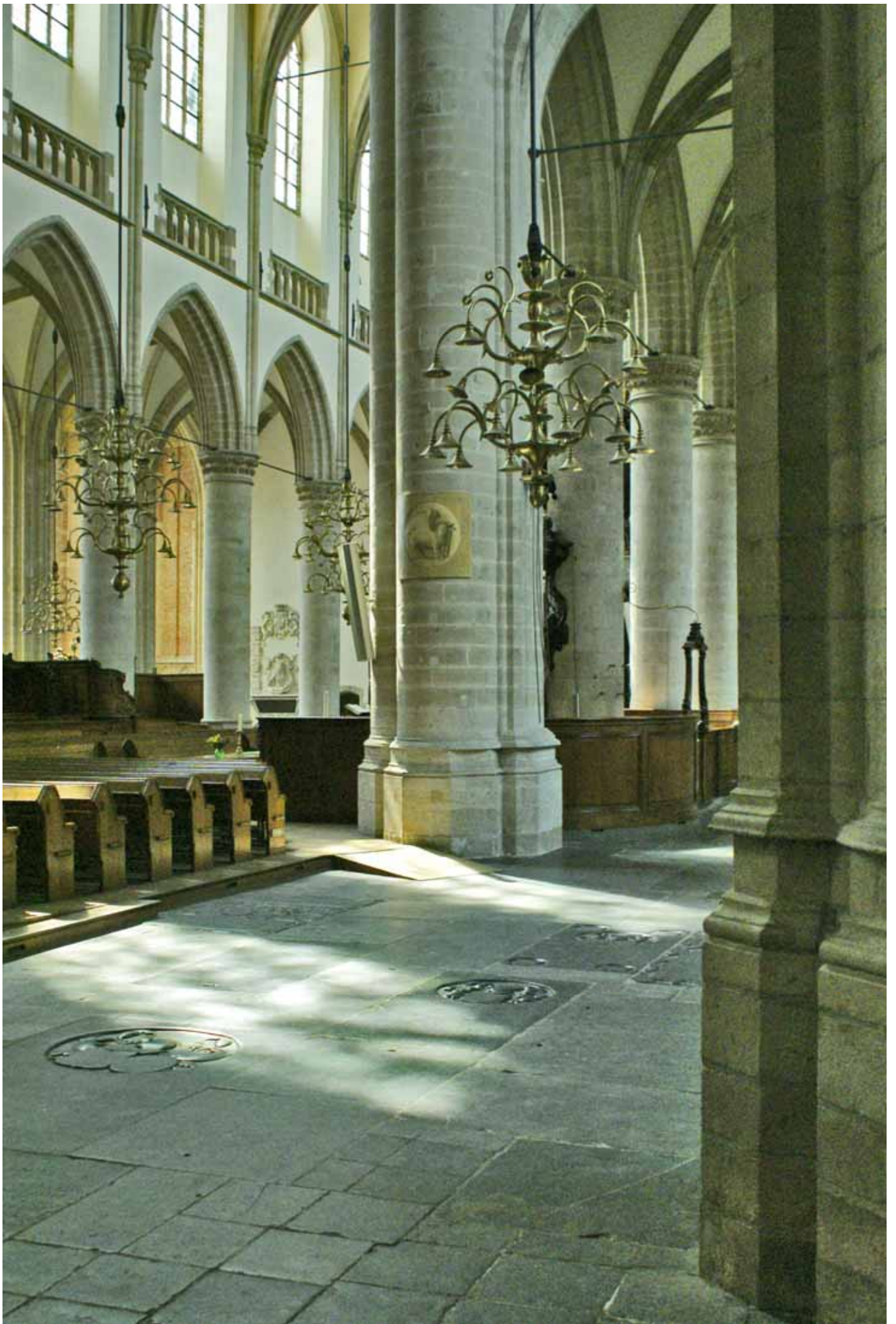

GROTE OF ONZE-LIEVE-VROUWEKERK DORDRECHT

EEN KERK VOL HEILIGEN

HERMAN A. VAN DUINEN ©

Beknopte geschiedenis van de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk (1064-1457)

De Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk van Dordrecht is ongetwijfeld een van de voornaamste monumenten van Brabants-gotische bouwkunst in ons land. Basiliëken, geheel in steen overwelfd, behoren in Nederland tot de zeldzaamheden. In Dordrecht hebben de bouwmeesters het aangedurfd op de zachte veengrond zo'n monumentaal bouwwerk neer te zetten.

De oudste bronnen over het ontstaan van de Grote Kerk gaan terug tot het midden van de elfde eeuw. In een oorkonde van 1121 is er sprake van een in 1064 gestichte kapel, vermeld als 'capelle noviter constructa'.

Met de opkomst van Dordrecht als handelsstad zal ook de kapel uitgegroeid zijn tot een volwaardig kerkgebouw. In de Dordtse stadsrekeningen van 1284/85 staat vermeld dat in het voorjaar van 1285 'die grote kerke, het Vrouwekore (Mariakoor, gebouwd tegen het koor van de kerk) ende kerckhof' werden gewijd door de bisschop van Durham, Antony Bek. Van deze kerk werd tijdens de restauratie van 1986 de koorfundering opgegraven in het Hoogkoor.

In 1367 verhief hertog Aelbrecht van Beieren (die zijn geesteszieke broer graaf Willem V van Holland verving), met toestemming van de bisschop van Utrecht, de parochiekerk tot kapittelkerk. Een kapittel- of collegiale kerk is een kerk waaraan een college van kanunniken of koorheren (kapittel) verbonden is, en is een stichting binnen een al bestaande religieuze instelling, zoals een parochiekerk. Bouwkundig verschilt een kapittelkerk van een gewone kerk doordat er zitplaatsen voor het kapittel moesten worden aangebracht: *het koorgestoelte*. Een kapittelkerk heeft daarom een ruim priesterkoor waar de kanunniken achtmaal per dag samenkwamen om de getijden te bidden. De verheffing tot kapittelkerk was aanleiding tot de bouw van een geheel nieuwe kerk met een groter Mariakoor (circa 1370).

Bouw van de kapittelkerk

Gegevens over de bouw zijn schaars. Uit aanstellingscontracten is bekend welke bouwmeesters de bouw hebben geleid: Aernout Keyser (1386), Andries Morre (1422) en Evert Spoorwater (1439-1474).

Toen de bouw omstreeks 1450 zo goed als gereed was, brak er 29 juni 1457 brand uit waarbij een groot deel van de stad afbrandde. Ook de kerk ging gedeeltelijk in vlammen op. Wat volgens overlevering niet verbrandde, was het stuk hout van Christus' kruis (zie *plaquette over de brand afb. links*), in 1431 aan de kerk geschonken door de weduwe van een in Brugge wonende Dordtenaar Claes Scoutet.

Omdat gegevens ontbreken, is niet na te gaan welke wijzigingen er bij de herbouw hebben plaatsgevonden. Het koor, dat het meest van de brand had geleden, zal opnieuw zijn opgebouwd, waarbij het Mariakoor moest worden versmald

ten gunste van een brede kooromgang en werd voorzien van een fraai stergewelf. De kapellen met bundelpijlers aan de noord- en zuidzijde van het middenschip hebben het minst geleden, daar op grote hoogte brandsporen zijn gevonden.

Waarschijnlijk had de gehele kerk voor de brand bundelpijlers en zijn daarvoor ronde zuilen met koolbladkapiteel in de plaats gekomen. Ronde zuilen kunnen sneller worden vervaardigd dan bundelpijlers met profielen. Een bewijs hiervoor zouden de deels weggehakte bundelpijlers in de beide transepten kunnen zijn en de nieuwe aanzetten voor ronde halfzuilen.

De Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk (1457-1572)

Zoals we zagen liep de kerk bij de stadsbrand van 1457 zeer grote schade op. Ook het archief, opgeslagen in kisten ergens in de kerk, ging geheel in vlammen op. Zo moesten opnieuw regels worden opgesteld om de diensten van het kapittel in het Hoogkoor en van het Onze-Lieve-Vrouwegilde in het Mariakoor te regelen, dit vanwege het feit dat het Hoogkoor direct grensde aan het Mariakoor (*afb. onder*).

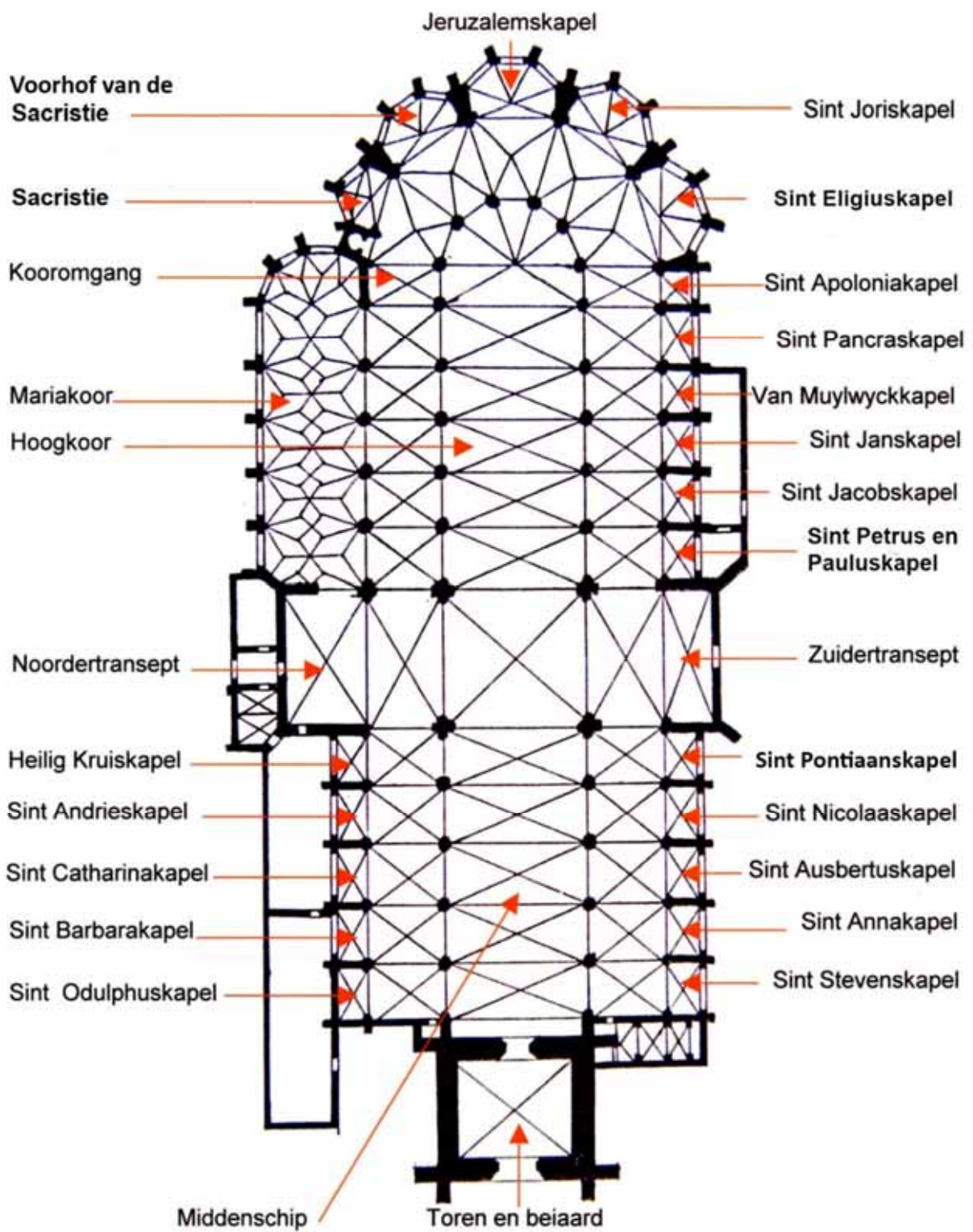
Spoedig na de brand overlegde het stadsbestuur met de kerkmeesters en kanunniken over middelen tot herbouw. Besloten werd tot een wekelijkse collecte waarop men kon intekenen. Ambachtslieden, onder wie metselaars, steenhouwers, timmerlieden en glazeniers konden aan het werk gaan onder leiding van de bouwmeester Evert Spoorwater. Rond 1470 was het bouwkundig deel van de kerk zo goed als geheel hersteld.

In de kerk werd door gilden en corporaties hard gewerkt aan de herstelwerkzaamheden van verbrande altaren en nieuwe altaren om deze in muren en pilaren te verankeren. In 1464 werd bepaald hoe groot de altaarstenen mochten worden: *It. dat men gheen outaerstenen an den pilaernen in der Groterkerck langer en sal maken dan acht weselse voet (8 x 29,42 cm. = 235 cm.) noch breder dan vier weselse voet (4 x 29,42 cm. = 118 cm) ende niet breder, optie boet van III lb (pond). Dat men gheen outaer an den pilaernen voirsch. hoger maken en sall dan daer geteykent staet an den pilaernen in't opperste van der abbasament. Ende ummers altyt te bliven onder dat onderste van de opperste lyst, optie boet voirs.*

De kapellen van het schip en de grote en kleine koorkapellen

De Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk heeft 21 kapellen, waarvan er in de middeleeuwen 19 een altaar bezaten. 17 kapellen waren gewijd aan een heilige. Deze worden op onderstaande plattegrond aangegeven.

Ook aan de pilaren in het schip hingen heiligenbeelden, waarvan de namen niet meer bekend zijn. Wel zijn de haken en de afgehakte consoles in de pilaar nog zichtbaar.

De vijf kapellen aan de noordzijde van het middenschip

De Sint-Odulphuskapel

Odulphus werd omstreeks 775 geboren op een boerderij die zijn vader Bodesgus in de achtste eeuw gebouwd had. Deze boerderij stond in (Verre)best, een gehucht bij Oirschot.

Over de jeugd van Odulphus is weinig bekend. Hij werd priester en wilde, volgens een oude overlevering, kloosterling worden. Zijn ouders verzetten zich tegen dat laatste. Hij volgde zijn priesteropleiding in Oirschot en bleef daarna op dringend verzoek van zijn ouders nog enige tijd in Oirschot. Hij maakte daarbij deel uit van het college van priesters dat de zielzorg in Oirschot en de verre omgeving waarnam. Daarom wordt hij ook *pastoor van Oirschot* genoemd. Later ging Odulphus toch het klooster in, bij de kanunniken van Utrecht. Hij viel daar op door

zijn heilig leven en ijver en werd overste van het klooster. In opdracht van Fredericus, de bisschop van Utrecht, onder wiens bisdom ook de Friezen vielen, ging Odulphus zich als missionaris toeleggen op de bekering van de Friezen die destijds slechts ten dele christelijk waren en allen in meer of mindere mate 'heidense' gebruiken praktiseerden (Germaanse goden- en voorouderverering).

Ook was hij bijna 10 jaar lang plaatsvervanger van bisschop Fredericus. Op hoge leeftijd kwam hij terug naar Utrecht. Hij stierf daar in 865, ongeveer negentig jaar oud. Hij werd begraven in de Sint-Victorkapel bij de voormalige Sint-Salvatorkerk in Utrecht. Later werd zijn lichaam in deze kerk bijgezet. De dag van zijn overlijden zou 12 juni geweest zijn. Op die dag viert de Kerk het feest van Sint-Odulphus.

Gelovigen riepen hem aan als ze in moeilijkheden zaten of tegenslag hadden. Odulphus wordt meestal afgebeeld als kanunnik, dus met toog en superplie; met bonnet en almucium (kanunnikenmanteltje). Zijn attributen zijn een brevier en een gouden appel, die hij volgens de overlevering als beloning van een engel ontving toen hij een gehoorzame en ijverige leerling was.

Herkomst onbekend.

Volgens J.L. van Dalen in zijn beschrijving van 'De Grotekerk te Dordrecht' (1927) bezat de Sint-Odulphuskapel al vroeg een altaar met een schilderij, voorstellend Odulphus met het kerkje van Oirschot. In 1505 heeft burgemeester Pieter Damasch. van de Velde de kapel van onbekende bezitters overgenomen.

Op de sluitsteen van het kruisribgewelf is een engel met een spreukband uitgebeeld.

De Sint-Barbarakapel

Over het leven van Sint-Barbara is zeer weinig bekend. Zij zou hebben geleefd in de derde eeuw na Chr. De oudste bronnen voor haar bestaan dateren uit de zevende eeuw. Zij zou de dochter geweest zijn van een heiden, genaamd Dioscorus. Deze zou haar in Nicomedië, het tegenwoordige Izmit in Turkije, in een toren hebben opgesloten omdat hij zijn beeldschone dochter wilde verhinderen te trouwen. Hij liet ook voor haar een privébadhuis bouwen, zodat ze geen gebruik hoefde te maken van de openbare baden. Toen haar vader eens op reis was, bekeerde Barbara zich tot het christendom. Toen haar vader hoorde van haar bekering, onthoofde hij Barbara, waarna hijzelf meteen door de bliksem zou zijn getroffen en eveneens stierf.

In een andere versie zou Barbara, na haar doop, in afwezigheid van haar vader – om de *Heilige Drie-eenheid* te aanbidden – een derde raam hebben laten maken in haar toren. Toen haar vader terugkeerde en van Barbara's bekering hoorde, zou hij haar hebben willen doden.

Gravure door Martin Schongauer, circa 1480.

Barbara is een – mogelijk legendarische - vroegchristelijke heilige, maagd en martelares. Zij wordt gerekend tot de veertien noodhelpers. Barbara is de beschermheilige van artilleristen, brandweerlieden en doodgravers. Zij werd aangeroepen tegen koorts en tegen de plotselinge dood. Haar gedenkdag is 4 december.

De Sint-Barbarakapel werd gesticht in de vijftiende eeuw, vóór 1423, door Reynout van Brakel: 'der capelle van Sinte Barbara, die Reynoudt van Brakell in sijnen leven aldaer gesticht heeft'. Na de brand van 1457 bezat de kapel een stel zware damasten kerkgewaden en een zwaarvergulde kelk. Barbara Jansdr. schonk In 1481 een altaarstuk met een afbeelding van Sint-Barbara.

*Twee personen met spreukband in zwikken (boogvulling) van de Sint-Barbarakapel (15de eeuw).
Op de sluitsteen van het kruisribgewelf is een leeuw met wapenschild uitgebeeld.*

De Sint-Catharinakapel

Catharina kwam uit een roemrijk patriciërsge­slacht en was de dochter van de gouverneur van Alexandrië. Zij werd vereerd vanwege haar wijsheid en genezende krachten; vandaar dat veel laat-middeleeuwse hospita­len of gasthuizen naar deze heilige zijn vernoemd. Haar wonderbaarlijke levensverhaal speelt zich af in het begin van de vierde eeuw. Al jong bekeerde ze zich tot het christendom en stelde haar leven als maagd in dienst van het geloof.

Keizer Maxentius werd verliefd op haar en wilde met haar trouwen, wat zij weigerde. Hij stuurde vijftig filoso­fen op haar af om haar te bekeren tot het heiden­dom. Tijdens de discussie bekeerden de filosofen zich echter tot het christendom. Dwingen en folteren hielp niet om haar van gedachten te doen veranderen. Uiteindelijk wilde hij haar lichaam breken met een rad waarop scherpe vilmessen waren aangebracht. Dit

rad werd op miraculeuze wijze getroffen door de bliksem en brak. Ten slotte besloot hij haar te onthoofden met een zwaard. Uit de halswond stroomde melk die genezende krachten bleek te bezitten. Haar lichaam werd door engelen naar de berg Sinai gebracht. Hier werd het rond het jaar 800, nog steeds in goede staat, door pelgrims teruggevonden.

Catharina († 25 november 307) was een van de veertien noodhelpers en werd aangeroepen als beschermster tegen de pest. Ook werd zij de patrones van onder meer universiteiten, filoso­fen en theologen en op grond van het rad ook patrones van ambachtslieden zoals mole­naars, pottenbakkers en wiel- en wagenmakers.

Meestal wordt zij afgebeeld met een gebroken wiel en palmtak, teken van overwinning. Vaak draagt zij een kroon, vanwege haar vermeende koninklijke afkomst, en een zwaard. Soms ligt een vorst onder haar voeten, voorstellend haar vervolger keizer Maxentius. Haar gedenk­dag is 25 november.

Vaak worden Catharina en Barbara samen afgebeeld, waarbij Catharina het contemplatieve, beschouwende leven en Barbara het werkzame, actieve leven vertegenwoordigde.

De Sint-Catharinakapel werd omstreeks 1354 gesticht door Catharina Meeuwsdr. Op het altaar vestigde zij 2 missen per week. Een priester moest de mis lezen, in Dordrecht wonen en op de feestdag van Catharina brood delen aan de armen. Boven het altaar hing een afbeelding van Sint-Catharina.

Vier personen, waaronder een nachtwaker en een krijger met schild en knots, zijn uitgebeeld in enkele zwikken van de Sint-Catharinakapel. De sluis­steen van het kruisribgewelf toont een Christushoofd met nimbus.

De Sint-Andrieskapel

Sint- Andries (*Andreas*), broer van Simon Petrus, was een van Jezus' eerste discipelen. Hij werd geboren in Bethsaida in Galilea en was visser van beroep. Andries was een discipel van Johannes de Doper toen hij Jezus voor het eerst ontmoette. Nadat hij Johannes' leer over het *Lam van God* had gehoord, besloot hij Jezus te volgen.

Andries was een man van geloof en apostolische ijver. Nadat hij getuige was geweest van Jezus' opstanding, werd hij vervuld van nieuwe energie om het Goede Nieuws van het Koninkrijk van God te verkondigen.

Volgens overlevering predikte Andries het evangelie in Klein-Azië, Thracië en Griekenland en stichtte hij verschillende christelijke gemeenschappen. Hij doorstond vele beproevingen voor zijn geloof, maar bleef tot het einde van zijn leven trouw aan zijn toewijding aan Jezus.

Volgens overlevering werd hij gekruisigd aan een X-vormig kruis in Patras, Griekenland. Sint-Andries wordt vereerd als een voorbeeld van geloof, moed en toewijding

voor christenen over de hele wereld. Hij was de patroon van de vissers. Zowel in de Katholieke Kerk als de Orthodoxe Kerk werd zijn feest gevierd op 30 november, de dag waarop hij de marteldood stierf.

De Sint-Andrieskapel bestond reeds in 1447 en behoorde toe aan het viskopersgilde. Driemaal in de week moest er een mis worden gelezen; na de Sint-Elisabethsvloed (1421) kwamen daar nog drie mislezingen bij. De altaartafel bezat een fraai schilderstuk, voorstellend de 'visvangst van Petrus', geschilderd door een Vlaamse meester.

Linksboven: Sint-Andries met nimbus, ingekleurde houtsnede, circa 1460.

Boven: zwikken in de Sint-Andrieskapel met fantasiedieren.

Links: sluitsteen van het kruisribgewelf met Sint-Andries en het X-vormig kruis.

Rechts: muurschildering in de Sint-Andrieskapel: een visser met twee zalmen.

De Heilig Kruiskapel

De kapel werd gesticht in de veertiende eeuw door Catharina van Weede. De kapel was ook in gebruik van het Heilig Kruisgilde. Over dit gilde is verder niets bekend. Uitgaande van de naam zal de verering van het kruis van Christus voorop hebben gestaan.

De Heilig Kruiskapel bezat een altaar en een vicarie (stichting) met 10 morgen land in het ambacht Weede. De opbrengst was bestemd voor het onderhoud van een priester die het altaar bediende. In de kapel stond een wonderdoend kruisbeeld, waar Matthijs Balen in zijn 'Beschryvinge van Dordrecht' (1677) verhaalt, dat op Sint-Laurensdag 1349 een blind kind werd genezen.

Na de Sint-Elisabethsvloed in 1421 bezat de kapel twee altaaren. Boven het ene altaar hing een schildering met een kruisiging, geschilderd door Doudijn; op het andere een altaarstuk met de graflegging en op de altaardeuren Adriaen Vlamincck met zijn vrouw Mayken Kornelisdr. in biddende houding.

Sluitsteen van het kruisribgewelf van de Heilig Kruiskapel met de gekruiste Jezus. Aan deze sluitsteen zijn brandsporen gevonden van de brand van 1457.

Oorspronkelijk lagen in de kapel Adriaen Vlamincck en zijn vrouw begraven. Later is hun gebeente bijgezet in het Hoogkoor. Het is niet bekend waarom Vlamincck en zijn vrouw, die met het huisgezin, de knecht, de dienstbode, de hond en de kat een reis naar Jeruzalem hadden gemaakt (1565), niet in de Jeruzalemskapel werden bijgezet. Hun reis, 'Verscheyde Voyagien, ofte Reysen (1652)' is in de zeventiende eeuw in druk uitgegeven.

HIER LEYT.BEGRAVEN.ADRYAAN.HEYNDRYCKSZ.
VLAMINCK.JHERUSALEMS HEER.ENDE.STERF.
OPTEN.XXV^{EN}. DACH.MARCY.ANNO.M.V^O XCI. EN.
MARYKEN CORNELIS.D^R. IERSALEMSE.VROUWE
SY.STERF.DEN.17^{EN}.NOVEMBER.A^O 1599.

De vijf grote koor- of straalkapellen

De sacristie, nu de Stiltekapel

Rond het Hoogkoor en langs de kooromgang aan de oostzijde liggen vijf grote kapellen, ook *straalkapellen* genoemd. De eerste kapel moest kleiner uitvallen vanwege de bouw van een trap tussen het Mariakoор en deze kapel. De kapel deed dienst als *sacristie* voor de bewaring van liturgische gewaden en vaatwerk. De toegang tot de kapel vanuit de kooromgang dateert van 1670, toen de kapel werd ingericht als kerkenraadskamer. Het grote raam boven deze deur is aangebracht omstreeks 1910. In de kapel is een dichtgemetselde toegang te zien, die in verbinding stond met de *voorhof*, nu de Meerdervoortkapel genoemd.

De vijf straalkapellen rondom het Hoogkoor.

Doorgang naar de vml. sacristie (1648)

Afb. midden: grote raam, gemaakt omstreeks 1910.

In 1648 dichtgemetselde doorgang.

Links: kruisribgewelf sacristie.

Rechts: kooromgang met deur naar de trap en deur naar de Sacristie.

Voorhof van de sacristie, nu de Meerdervoortkapel

De tweede straalkapel was vóór de Reformatie in 1572 volgens Balen (1677) de *voorhof* van de sacristie. In de kapel was de, nu dichtgemetselde, doorgang naar de sacristie. Over de middeleeuwse kapel zijn zo goed als geen gegevens bekend. Pas in 1648 werd de *voorhof* als *grafkapel* aangekocht door Adriana Kornelisdr. Van Beveren, Vrouwe van Meerdervoort. In 1679 is een fraai hekwerk voor de kapel geplaatst.

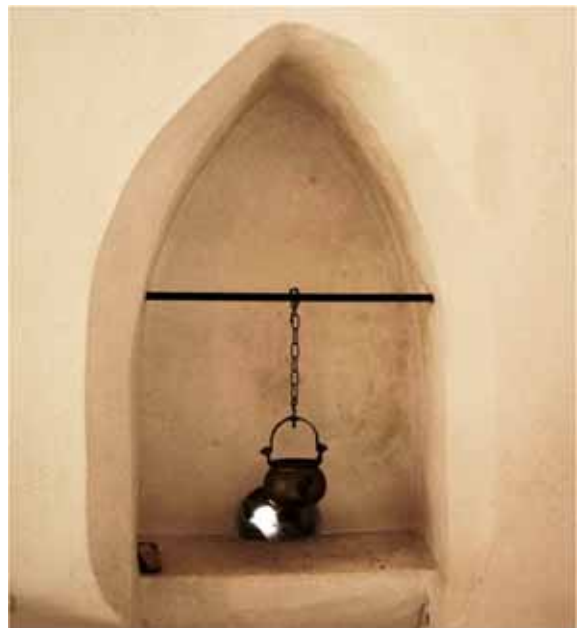

Daar de zerkenvloer in de kapel hoger ligt dan de vloer van de kooromgang vallen de piscina (links) en de sacramentsnis (rechts) bijna niet op.

Waarschijnlijk heeft er in de kapel een altaar gestaan, waar de dienstdoende priester na de mis in de kapel en in het Hoogkoor zijn handen en het vaatwerk in de piscina kon wassen. De afvoer liep gewoonlijk door de muur naar buiten. Op de afbeelding is de piscina aan de buitenzijde dichtgemaakt met natuursteen.

De andere nis is de zogenaamde sacramentsnis, een eenvoudige nis in de kapelmuur, gewoonlijk in de noordwand. In de nis werd de hostie bewaard in een ciborie. Een ciborie was een houder ter bewaring van geconsacreerde hostie, veelal in de vorm van een kelk met deksel en vaak van edelmetaal.

Afbeelding rechts: een piscina met wasbekken en afvoer naar buiten in Leermens (Groningen).

De Jeruzalemskapel

De kapel, recht ten oosten van het Hoogkoor, was in de middeleeuwen in gebruik bij het *gilde van de Heilig Grafheren*, waarvan de leden een bezoek hadden gebracht aan het graf van Christus in Jeruzalem en andere heilige plaatsen (zie de *Heilig Kruiskapel*).

Tijdens de pelgrimage zijn ook zakelijke transacties gesloten. Voor de reis begon, verkocht de aspirant-pelgrim dan zijn goederen of sieraden met het recht van wederkoop na het volbrengen van de pelgrimsreis. Veilig teruggekeerd in Dordrecht kon de pelgrim opgenomen worden in het Jeruzalemsgilde. Ook vrouwen werden toegelaten.

Op Palmzondag, de zondag vóór Pasen, vierde het gilde het feest van 'Jezus' intocht in Jeruzalem'. In processie trokken de Jeruzalemsheren door de Dordtse straten.

De kapel bezat een altaar met schilderijen van Italiaanse meesters. Voor de missen op het altaar had men een vaste priester in dienst genomen. De Jeruzalemskapel was van de kooromgang afgescheiden met een hek (afb. onder), vervaardigd door een zekere Jenning van Tyenen, waar op de deur het 'conterfeytsel vant Heylich graft te Hierusalem' is uitgebeeld met stukjes hout (intarsia).

Omstreeks 1600 werd het hek met de afbeelding aan de binnenzijde voor de Munterskapel geplaatst.

In 1603 werd in de kapel aan de oostzijde een doorgang gemaakt naar de Grotekerksbuurt; iets dat in de Rk-tijd niet mogelijk zou zijn geweest.

De graven zijn waarschijnlijk verplaatst naar het Hoogkoor, zoals onderstaand graf van een 'Jeruzalemsse vrouwe'.

*Hier · leyt · begravê · die · eerbaere · Jeruzalemsse · vrouwe ·
Magdalena · Adryaens · dochter · sy · sterf · den · eerste · dach ·
october · anno · XVe · CXIII.*

De Sint-Joriskapel

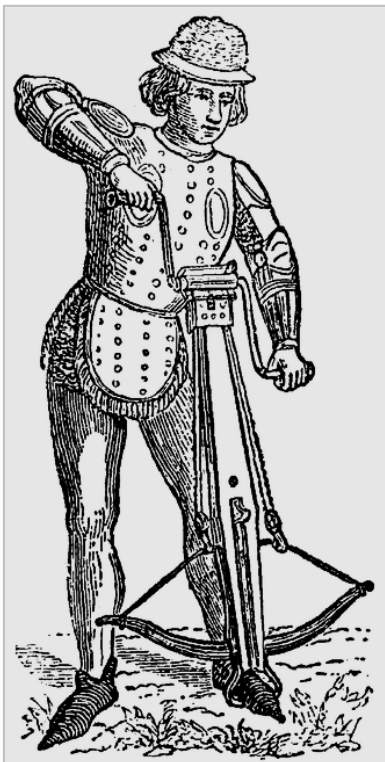
Sint-Joris of Georgius behoorde tot de meest vereerde heiligen van de middeleeuwen. Hij zou een hooggeplaatst militair zijn geweest, die tijdens de vervolging onder keizer Diocletianus in Cappadocië de marteldood stierf († 23 april 303). De meest bekende episode uit zijn leven, de strijd met de draak, werd eerst in de elfde eeuw in zijn geschiedenis opgenomen:

‘Op zekere dag kwam Georgius of Joris, tribuun in Cappadocië, nabij de stad Silene in de provincie Lybië. In de buurt van de stad bevond zich in de moerassen een afschuwelijke draak, die de bewoners, om het beest van het lijf te houden, dagelijks twee schapen te eten gaven. Toen er bijna geen schapen meer waren, gaf men de draak een schaap en een door het lot aangewezen kind. Ten laatste viel het lot ook op het dochtertje van de koning.

De koning talmde met het afstaan, maar bezweek onder aandrang van de bevolking en bracht zijn

dochtertje naar het moeras. Joris, die het verhaal hoorde, sprong op zijn paard en rustte niet eer hij het monster had gevonden. Hij stortte zich met gevelde lans op de draak en versloeg het gruweldier’.

Vaak wordt hij afgebeeld als ridder te paard met op het schild een rood kruis, terwijl hij met de lans de draak doorsteekt, zoals op bovenstaand miniatuur uit 1460. Sint-Joris was in Dordrecht de patroon van de voetboogschutters.

De schutterij van St. Joris of van ‘den Eedelen Kruis- of Voetboog’ was de oudste der drie toen bestaande schutterijen. Tot dit gilde, dat reeds in 1409 bekend was, behoorde in het algemeen de elite van de stad.

Bij de voetboog werd met een soort windas (links) spanning op de boog gebracht, waardoor met meer kracht en precisie geschoten kon worden dan bij de handboog.

Zilveren tromversiering van de Sint-Jorisschutterij.

Jaarlijks vergaderden de schutters op Sint-Jorisdag (23 april) in hun kapel in de Grote Kerk. Het Sint-Joristaar werd bediend door een priester met twee zielmissen per week. Later kwamen er nog drie missen bij.

Aan de wanden van de kapel hingen banieren, vaandels, tapijten en een schildering van Sint-Joris door Anthonie van Montfoort. In 1572 werd de kapel leeggehaald en werd in 1611 een kerkdeur gemaakt aan de oostzijde. Of de kapel ooit was afgesloten met een hek is niet bekend.

De Sint-Eligiuskapel

Eligius werd omstreeks 588 geboren in Chaptelat, een dorp nabij Limoges. Volgens overlevering wilde hij hoefsmid worden. Hij werd echter opgeleid tot goudsmid bij de muntmeester van Limoges. Koning Chlotharius II vroeg aan Eligius om voor hem een gouden met edelstenen versierde troon te maken. Nadat het werk klaar was, gaf Eligius het resterende goud terug aan de koning. Dit bezorgde hem de functie van muntmeester van Marseille. Na de dood van Chlotharius II (630) benoemde zijn zoon Dagobert I Eligius tot belangrijkste adviseur. Na de dood van Dagobert verliet Eligius het hof en werd tot priester gewijd. Na het overlijden van de bisschop van Noyon-Tournai volgde Eligius hem op en richtte zich op de kerstening van de Vlamingen, de Brabanders en de Friezen. Van hem zijn vele wonderen in omloop onder meer over *de afneembare paardenvoet* (afb. links):

‘Eens werkte hij voor een smidsbaas toen op zekere dag een weerspanning paard werd binnengebracht, waar de meester geen raad mee wist. Eligius ging rustig naar het paard, nam het been eraf, voorzag de hoef op het aambeeld van een nieuw ijzer en zette het been weer aan de romp van het paard, waarna het dier vrolijk wegdraafde’. Eligius was de patroonheilige van goud- en zilversmeden, hoefsmeden en muntmeesters.

De Sint-Eligiuskapel moet vóór 1422 betrokken geweest zijn, daar in dat jaar een ordonnantie werd vastgesteld voor de muntgezellen tot verbetering van hun kapel ‘ter eeren Godes ende sinder liever moeder Maria ende onsen Patroen den Sente Loey (Sint-Eligius)’.

In 1457 brak de grote stadsbrand uit waarbij ook de Grote Kerk in vlammen opging. Met de opbouw van de kerk werden alle kapellen hersteld en opnieuw ingericht. 30 maart 1490 stond de rekenkamer in Den Haag aan de munters van Dordrecht toe voor zes pond gr. Vlaams in de onlangs vernieuwde kapel een raam met het wapen van de landsheer te plaatsen. 17 juli 1493 werd de kapel weer officieel in gebruik genomen: ‘Kerkmeesters der Grootte kerk verklaren met goedvinden van de goede luyden der stad Dordrecht aan de provoosten en de gemeene munters en werklieden der munt van Hollant en Brabant de Sinte-Loyskapel in die kerk met de er bij behorende begraafplaats overgedragen te hebben’. De gestorven leden van de Munt werden in de kapel begraven en op één van de twee altaren, gewijd aan de patroon van de munters, Sint-Eligius, werden missen gelezen door een priester.

In 1600 kregen de munters het hek van de Jeruzalemskapel, maar dit werd pas in 1674 omgekeerd voor de kapel geplaatst. Aan de voorzijde van het hekwerk werd boven de deur, omgeven door muntersgebedschap, een gevierendeeld wapen geplaatst met het wapen van de Munt van Holland (een rode leeuw) en het stadswapen van Dordrecht. Op een blauw schildje is het Dordtse muntteken, een roosje, afgebeeld.

De zes kleine koorkapellen

De Sint-Apolloniakapel

Sint-Apollonia van Alexandrië († 249) was een heilige en martelares uit Egypte. Over haar leven is weinig bekend. Volgens de overlevering kreeg haar moeder haar na een vurig gebed tot Maria. Ze leefde in de derde eeuw en werd gevangengenomen in het jaar 249 tijdens de christenvervolgingen ten tijde van de Romeinse soldatenkeizer Decius, omdat ze haar geloof niet wilde afzweren.

Ze moet toen omstreeks 50 jaar oud zijn geweest. In dit jaar werd het duizendjarig bestaan van het Romeinse Rijk gevierd, wat een heropleving van de verering van de Romeinse goden met zich meebracht. De christenen hielden zich hiervan afzijdig, wat aanleiding gaf tot rellen, onrust en vervolging. Apollonia werd vreselijk gefolterd en bisschop Dionysius beweerde dat men bij haar alle tanden uit de mond heeft getrokken en haar kaakbeen verbrijzeld. Hierna zou ze levend verbrand worden, maar toen haar bewakers even niet opletten, sprong ze zelf in het vuur.

De heilige Apollonia wordt vaak afgebeeld met een tang in de ene en een palmtak van de martelaren in de andere hand. In de tang zit vaak een tand of kies. Haar voorspraak wordt ingeroepen bij hoofdpijn, neusverstopping, tand- en kiespijn.

In de verhalen veranderde zij van een oude diakones in een mooie jonge prinses met een kroon, die maagd wilde blijven omwille van Christus. Zij werd het onderwerp van steeds fraaiere legendes. Uiteindelijk kwam haar verhaal terecht in de middeleeuwse *Legenda Aurea* (allerlei verhalen, legenden en wetenswaardigheden rond heiligen en kerkelijke feesten) van Jacobus de Voragine. Haar feestdag is op 9 februari. De datum waarop ze werd heilig verklaard is niet bekend.

De Sint-Apolloniakapel werd gesticht tussen 1410 en 1420 door Adriana van den Coulster. In 1510 werd de kapel rijk begiftigd door Beatrix, dochter van Willem van den Coulster, die een vicarie op het altaar stichtte, maar van verdere bezittingen wordt niets vermeld. Achtereenvolgens waren verschillende families eigenaar van de kapel. Het hek dateert van 1676.

*Van links naar rechts:
Jeruzalemskapel,
Sint-Joriskapel,
Sint-Eligius-
kapel,
Sint-Apollonia-
kapel.*

De Sint-Pancraskapel

Pancratius werd geboren uit een voornaam geslacht in Phrygie (Klein-Azië) rond het jaar 290. Kort na zijn geboorte stierven zijn ouders en werd hij door zijn oom Dionysius geadopteerd en vertrokken zij naar Rome. Keizer Diocletianus heerste over het keizerrijk en de christenvervolging was op haar hoogtepunt. Het geloof in Christus stond gelijk aan het doodvonnis. Pancratius was hiervan niet onder de indruk en met het vermogen dat hij van zijn ouders had geërfd, probeerde hij zoveel mogelijk christenen te helpen. Zijn werkzaamheden werden verraden en tenslotte werd hij voor de stadhouder van Rome gebracht. Hij schonk al zijn vermogen aan de christengemeenschap van Rome en liet zich voor keizer Diocletianus leiden. Deze beloofde hem alle heerlijkheden van het leven als Pancratius het geloof in Christus zou afzweren.

De intussen 14-jarige knaap liet zich niet van zijn geloofsovertuiging afbrengen. Hierop sprak Diocletianus het vonnis over Pancratius uit en op 12 mei 304 werd hij in het openbaar onthoofd. Zijn lichaam werd door de beulen voor de honden achtergelaten. Een vrouw heeft het lichaam van Pancratius echter naar de catacomben van Octavilla aan de Via Aurelia gebracht. Paus Symmachus (498–514) bouwde in het jaar 500 over zijn graf een basiliek (*de voorloper van de Basilica St. Pancrazio fuori le mura*). Pancratius' hulp werd ingeroepen tegen hoofdpijn, jicht, krampen, winterhanden en -voeten, eczeem en huilende kinderen. Hij is een van de ijsheiligen.

De Sint-Pancraskapel werd 25 januari 1474 gesticht door Jan Aelbrechtsz. Van Egmond, deken van het kapittel van de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk. Over de kapel vóór 1474 is niets bekend. Het is goed mogelijk dat de genoemde deken een bestaand Sint-Pancrasaltaar een plaats in de lege kapel heeft gegeven. In 1809 werd de familie Vriesendorp eigenaar van de kapel.

In 1915 liet de familie-vereniging de kapel restaureren en een gebrandschilderd raam aanbrengen, voorstellend de jonge martelaar Sint-Pancratius.

De Jan van Muylwijckkapel

De Jan van Muylwijckkapel (*links*) is de enige kapel, waarvan de patroon niet genoemd wordt. Jan van Muylwijck is de vermoedelijke stichter en werd in 1439 in deze kapel begraven. Volgens J.L. van Dalen (1927) zou de kapel ook Sint-Hieronymus of Sint-Helenakapel genoemd kunnen zijn, daar een altaar, gewijd aan deze heiligen, waarschijnlijk in deze kapel was geplaatst. Van het altaar, de inkomsten en de inrichting is zo goed als niets bekend.

In 1478 stichtte Cornelia Arnt Zaemencooper Gerytsoendr., weduwe van Jan van Muylwijck een fundatie waaruit jaarlijks 70 arme personen vlees, brood en bier konden genieten. Voor het toezicht op die instelling kregen kerkmeesters en de kapelaan jaarlijks een bedrag (*fundatie betekent letterlijk een stichting die door middel van vermaakte fondsen een bepaald doel diende, zoals het ondersteunen van armen of het uitvoeren van missen*).

In de Jan van Muylwijckkapel hing voorheen een tabernakelstuk van de schilder Jan Cransse uit Antwerpen. In 1528 werd Cransse (*of Crans*) opgenomen in het Sint-Lucasgilde te Antwerpen, waar hij in 1535 deken werd. Karel van Mander spreekt in zijn *'Schilder-boeck'* vol lof over een schilderij van deze meester, dat zich vroeger in de kathedraal van Antwerpen bevond en dat *'Christus die de voeten van zijn discipelen wast'* voorstelde. Cransse vervaardigde ook veel gewelfschilderingen in de kathedraal.

*Links: gewelfschildering door Jan Cransse in de Meerse-
nierskapel (schoenmakers en kleermakers).*

*Boven: monogram met de letters N.V.M. – van de familie
Van Meeteren, eigenaar van de kapel in 1804.*

De Sint-Janskapel

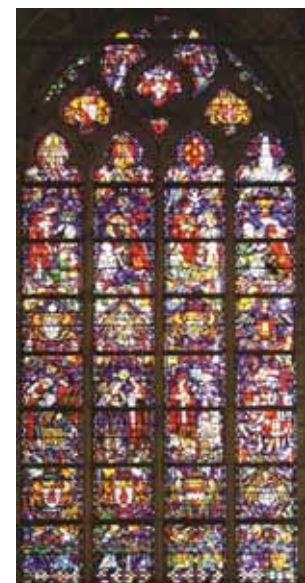

Met de Sint-Janskapel wordt volgens Balen (1677) de 'S. Jans Euangelisten Kappeele' bedoeld, of wel de Sint-Johannes de Evangelistkapel. Johannes was de broer van Jacobus de Meerdere (*Maior*) en apostel en evangelist. Meestal wordt hij vanwege zijn jeugd jong afgebeeld. Soms ook als een oud man, daar Johannes de enige apostel was die niet de marteldood stierf. Hij overleed op hoge leeftijd rond het jaar 100 in Efeze.

Een legende vertelt het volgende: Bij de voorstelling als apostel houdt Johannes een kelk vast met een gifslangetje, omdat Aristodemus, de heidense opperpriester van Efeze, zou hebben verklaard te zullen geloven wanneer Johannes een giftige drank zou drinken zonder nadelige gevolgen. Eerder waren al twee terdoodveroordeelden aan het gif bezweken. De apostel dronk zonder schade te ondervinden en wekte de twee doden tot leven. Om die reden werd Johannes aangeroepen bij vergiftiging of tegen epilepsie (*vallende ziekte*).

Johannes werd vanwege zijn geloof verbannen naar het eiland Patmos, waar hij de Apocalyps (*het boek Openbaring*) schreef. Hij is de patroonheilige van de boekbinders, drukkers en glazenmakers. Zijn feestdag is 27 december.

De Sint-Janskapel werd 16 oktober 1478 gesticht door Geertruyt, dochter van de deken van Sint-Marie Jan van Egmont Aelbrechtszoon en de weduwe van Rombout Janszoon. Van inkomsten of inrichting van de kapel is niets bekend; alleen dat er in de zestiende eeuw een schilderij hing over het Avondmaal, geschilderd door Willem Adriaenszoon Key (Breda 1516-Antwerpen 1568).

Schilderij 'Het laatste Avondmaal'. 1560: gemaakt in opdracht voor de kapel van Johannes de Evangelist in de Grote Kerk in Dordrecht. De persoon rechts, bij de hond, is de schilder zelf. In 1572 (hervorming) is de schildering overgebracht naar het stadhuis van Dordrecht en in 1975 naar het Dordrechts Museum. Het raam rechts is geplaatst in 1931: voorstelling 'de werken van barmhartigheid'.

De Sint-Jacobskapel

Jacobus Maior (*de Meerdere*) was de zoon van Zebedeüs en Maria Salomé en de oudere broer van de apostel Johannes. Om hem te onderscheiden van de andere Jacobus uit de twaalf apostelen, wordt hij 'Maior' (= de Meerdere) genoemd. Samen met hem en Petrus vormde Jacobus het drietal dat getuige was van een aantal grote momenten uit het leven van Jezus.

Jacobus was visser en woonde in Bethsaida aan het Meer van Gennesaret. Na de dood van Jezus zou hij in de buurt van het tegenwoordige Santiago de Compostela in Spanje gepredikt hebben.

Na zijn terugkeer naar het Heilig Land stierf hij in het jaar 44, op bevel van koning Herodus, als eerste apostel de marteldood door onthoofding (*op afbeelding rechts*). Zijn stoffelijk overschot zou in Spanje begraven zijn en Compostela groeide uit tot een van de belangrijkste bedevaartsoorden. De door pelgrims vaak gedragen Sint-Jakobsschelp is naar hem genoemd.

Jacobus wordt meestal afgebeeld als bedevaartganger op blote voeten met schelp op de hoed, pelgrimsstaf, schoudermanteltje en reistas. Hij is de patroonheilige van pelgrims, schippers, molenaars en vele andere beroepen. Over hem zijn vele legenden in omloop. Zijn bijstand werd afgesmeekt tegen reuma en voor een goede oogst. De feestdag is 25 juli.

Wanneer de Sint-Jacobskapel is gesticht is onbekend. Het altaar was echter zeer oud en heette graaf Dirk- of Sint-Jacobsaltaar. Op het altaar moesten wekelijks vier missen 'tot lafenis der zielen van de graven en gravinnen van Holland' gelezen worden. In 1285 ontving priester (vicaris) Gosewijn jaarlijks 60 £.

De stichtingsbrief van het kapittel in 1366 door hertog Albrecht van Beieren vermeldt de vicarie op Sint-Jacobsaltaar en kwamen de inkomsten ten goede van het kapittel.

25 augustus 1487 stichtte Thomas Bokelaer Symonzoon, rentmeester-generaal van Holland een vicarie op dit altaar 'ter ere van de Heyligen apostel Sint Jacob die Meere ter eere Gods, Marien sijnre gebenedider moeder, alle Gods Heyligen ende den Heyligen Sinte Jans Baptisten'. De stichting werd bevestigd door de bisschop van Utrecht, David van Bourgondië. 14 september 1487 vermeerderde priester Arent Bokelaer de inkomsten van de vicarie. Na de dood van de stichters werd het vicarie verdeeld in twee vicariën.

Tot de reformatie in 1572 deed de kapel dienst, waarna alles werd verwijderd en deed de kapel alleen dienst als grafkapel met vijf graven. In 1656 werd er door de eigenaar Koenraad Ruysch een hek geplaatst in renaissancestijl.

In 1823 plaatsten de nieuwe eigenaren een ander hek dat in 1888 enkele veranderingen onderging.

Hekwerk voor de Sint-Jacobskapel en familiewapen van Ruysch op de grafzerk in de Sint-Jacobskapel.

De Sint-Petrus en Pauluskapel

Petrus heette eigenlijk Simon, maar werd door Jezus 'De rots' genoemd waarop hij zijn Kerk zou bouwen. Inderdaad was Petrus de apostel die na Jezus' dood naar Rome trok om het christelijke geloof te verspreiden.

Daarom wordt Petrus in de Rooms-katholieke kerk gezien als de eerste paus en werd hij na zijn dood de hemelbewaarder.

In het jaar 64 werd Petrus in opdracht van keizer Nero door kruisiging gedood. Omdat hij zichzelf niet aan Jezus gelijk wilde stellen, liet Petrus zijn kruis omgekeerd zetten.

Feestdag: 29 juni (samen met Paulus). Zijn symbool is een sleutel. Patroonheilige van gevangenisbewakers, vissers, schippers, sloten- en horlogemakers en smeden.

Paulus werd geboren te Tarsis in Cilicië (Klein-Azië) en kreeg zijn opleiding in Jeruzalem bij de beroemde rabbi Gamaliël. Aanvankelijk tegenstander van de christenen kwam hij rond 33 tot bekering en maakte vanuit Antiochië drie grote zendingsreizen. Door zijn prediking, het

stichten van nieuwe gemeenten en het schrijven van een reeks brieven is hij van grote invloed geweest op de kerk- en wereldgeschiedenis. Uiteindelijk stierf hij in Rome de marteldood door onthoofding. Volgens overlevering stierf hij op dezelfde dag en hetzelfde uur als Petrus.

Paulus wordt afgebeeld met een boek en een zwaard en is de patroonheilige van theologen, doven, wevers en wapensmeden. Hij werd aangeroepen tegen slangenbeten, hagel en onweer op zee.

De Sint-Petrus en Pauluskapel werd gesticht in 1404 en had een marmeren altaar. De kapel behoorde aan de broederschap der Romeinen, een vereniging van personen, die een bedevaart naar Rome hadden gemaakt. De broederschap bezat ook een 'S. Peters en S. Pouwels Gasthuys', gesticht omstreeks 1350, waar pelgrims op bedevaart naar Rome konden overnachten. In 1386 begon een echtpaar uit Dordrecht, Jan en Katrijn Peters, met een gasthuis voor pelgrims die Rome bezochten. Zij kochten daartoe drie huizen in Rome.

Eén van deze huizen diende als gasthuis voor mannen, een tweede als gasthuis voor vrouwen en een derde als kapel voor religieuze diensten. Paus Innocentius VII (1404-1406) plaatste het gasthuis en de kapel tegen 1406 onder pauselijk gezag. In 1431 werd op de plaats van de kapel de 'Santa Maria dell' anima' gebouwd (afb. rechts), waarin later de Nederlandse paus Adriaan VI werd begraven.

De vijf kapellen aan de zuidzijde van het middenschip

De Sint-Pontiaanskapel

In de kapel stond het altaar van *Sint-Pontiaan en Sint-Agnes*. Wie waren deze personen?

Pontiaan leefde in de tweede eeuw en stamde uit een adellijke familie uit Spoleto in Umbrië. Nadat hij zich tot het christendom bekeerd had, werd hij gearresteerd en voor de rechter Fabianus geleid. Toen hij weigerde voor een afgodsbeeld te offeren, liet deze hem eerst zo geselen dat het bloed de grond rondom bedekte als een zware stortbui. Toen hij dit lijden had doorstaan, moest hij op

gloeende kolen lopen die hem geen kwaad deden. Dit werd gevolgd door een marteling met behulp van ijzeren klauwen. De leeuwen voor wie hij werd gegooid, deden hem geen kwaad. Nu besloot de tiran hem te laten verhongeren, maar hij werd op wonderbaarlijke wijze gevoed door de engelen. Nadat al deze kwellingen geen resultaat hadden, voltooide Pontiaan zijn glorieuze getuigenis van Jezus Christus door onthoofding. De feestdag is 14 januari.

Agnes (*Agnus=lam*) moet in de jaren negentig van de derde eeuw geboren zijn. Op haar dertiende jaar verwierf zij de kroon van het martelaarschap, omdat zij aan haar geloof in Christus trouw wilde blijven. Volgens de legende werd zij eerst in een bordeel gezet, maar haar naaktheid werd bedekt door snel groeiend hoofdhaar. Een man die haar, bijna naakt, zag, werd op slag blind. Vervolgens werd ze in het vuur geworpen. De vlammen verteerden wel haar beulen, maar deerden háár in het geheel niet; integendeel, ze doofden op haar gebed. Uiteindelijk werd ze om het leven gebracht met het zwaard. Zij is patrones van kinderen, jonge meisjes en maagden en beschermheilige van de kuisheid. Haar feestdag is 21 januari.

Bisschop Balderic van Utrecht bemachtigde in circa 960 relieken van Sint-Agnes van Rome en Sint-Pontiaan van Spoleto. Sint-Pontiaan is de patroonheilige van Marssum in Friesland.

De Sint-Pontiaanskapel werd vóór 1398 gesticht door de lakenkopers. In 1422 wijdde bisschop Matthias het altaar van 'St. Pontianus en St. Agneten'. De kapel bezat een fraai gewelf en beelden van Sint-Pontiaan en Sint-Agniet (Agnes). In 1449 werd de kapel zeer verfraaid door het lakenkopersgilde.

Rouwschild lakenkopers
1630

Door de brand van 1457 werd het interieur van de kapel geheel verwoest en werd na herinrichting opnieuw gewijd door de Utrechtse wijbisschop Haine, 'ghenaemt mester Goessen van den oerden der Vrouwenbroers'.

1512 stichtte priester Servaes Servaesz. een vicarie op het altaar. De kapel van de lakenkopers verviel na 1819 aan de kerk.

Sluitsteen met Christuskop
en nimbus. Kopie.

De Sint-Nicolaaskapel

Sint-Nicolaas en de knielende hertog Arnold van Egmond in een Breviarium van ca. 1420.

Bisschop Nicolaas van Myra (4de eeuw) wordt in zowel de Latijnse als de Byzantijnse Kerk vereerd. Het geboorte- en sterfjaar van Nicolaas (*Nikolaos = de overwinning aan het volk*) zijn onbekend. Zijn liturgische feestdag is 6 december.

Over het algemeen wordt aangenomen dat hij monnik was en omstreeks het jaar 300 tot bisschop van de Klein-Aziatische havenstad Myra werd gekozen. Nicolaas nam deel aan het Concilie van Nicea in 325. Tijdens een golf van christenvervolgingen zou hij rond 310 zijn gearresteerd en gefolterd.

De historische gegevens over Sint-Nicolaas zijn zeer schaars. De legendarische wonderverhalen over zijn heilig leven zijn daarentegen talrijk.

In de legenden staat het medelijden van Sint-Nicolaas voor kwetsbare mensen in moeilijkheden centraal. Zo wierp hij goudstukken in het huis van een arme man die de bruidsschat van zijn dochters niet kon betalen. Daardoor verhinderde hij dat de dochters in de prostitutie terecht kwamen.

Ook redde bisschop Nicolaas schipbreukelingen en gaf hij een ontvoerd jongetje terug aan zijn moeder. Het meest opzienbarend is het verhaal dat de bisschop drie kinderen uit de doden zou hebben opgewekt. Zij waren door een gierige herbergier vermoord en hun lichamen werden in een ton gepekeld.

Sint-Nicolaas was onder meer de beschermheilige van kinderen, zeelieden, kooplieden, maagden en prostituees.

De Sint-Nicolaaskapel werd 1 april 1398 gesticht en behoorde tot het gilde van de marskramers en kooplieden. Een vicarie werd gesticht door Meeus Willemsz. en zijn vrouw voor twee missen per week. Hun zoon Claes werd vicaris. 4 mei 1470 wordt nog gesproken over een fundatie, maar verder is er van de middeleeuwse kapel zo goed als niets bekend. Tot 1823 stonden de graven op naam van de boekhouder van het koopmansgilde, waarvan de laatste boekhouder koopman Simon van Brakel was (rechts).

Getijdenboek De Grey, ca.1390. Sluitsteen met Sint-Nicolaas. Rouwschild van het gilde van de kooplieden, 1774.

De Sint-Ausbertuskapel

Standbeeld van Sint-Ausbertus in de Kapellekerk in Brussel.

Sint-Ausbertus (*Aubertus*) geboren in Kamerijk ca. 600 – overleden 13 december 669, was bisschop van Atrecht en Kamerijk. Hij wordt herdacht op 13 december (in bisdom Gent op 15 december).

Ausbertus was met koning Dagobert I (608–639) verwant. Tijdens zijn verblijf aan het hof wijdde hij zich aan zendingswerk en zette hij zich in voor de kloosters in Vlaanderen. Volgens sommige bronnen werd Ausbertus vervolgens monnik in de Keltisch-christelijke Abdij van Luxeuil. In 633 werd hij tot bisschop van Atrecht en Kamerijk benoemd en zou op 13 december 669 in Kamerijk overlijden. Hij heeft de stichting van meerdere kloosters op zijn naam staan. Zo hielp hij Sint Ghislain († 683; feest 10 oktober) bij de vestiging van zijn klooster. Samen met bisschop Amandus († ca 675; feest 6 februari) wijdde hij de kloosterkerk in.

Voordat hij op 24 januari 1015 zijn laatste rustplaats in de Sint-Gorik-en-Aubertuskerk in Kamerijk vond, werden rond 950 enkele relikwieën, met een daaropvolgende relikwieënstrijd tot gevolg, naar Maagdenburg overgebracht.

De heilige Ausbertus heeft als attributen een mijter, bisschopsstaf en broden. De eerste twee verwijzen naar zijn kerkelijke functie van bisschop, de broden verwijzen naar zijn legende, volgens welke hij tijdens een hongersnood eigenhandig in het klooster brood zou hebben gebakken. Dit laadde hij op een ezel, dat hij vervolgens alleen naar de stad zou hebben gebracht. Deze legende vormt ook de basis voor zijn rol als patroonheilige van de bakkers.

In 1408 vergunde de stad aan het gilde van de bakkers 'een capelle te maken in de Grootkerk aen die zuutside naest der Marcludencapelle westwaerts', tevens met het recht om de graven te gebruiken. In 1429 verkochten de kerkmeesters aan het bakkersgilde ook de graven, gelegen voor de kapel. Het altaar bezat een vicarie, gesticht in 1443 en in 1474 vermeerderd met enige renten. Nog in 1822 behoorden de graven aan de bakkers en stonden op naam van de boekhouder. Op de stenen in de vloer zijn afbeeldingen van broodspanen van de bakkers te zien.

*Sluitsteen met Sint-Ausbertus.
Gildezegel van de bakkers, 1443.
Broodspanen van de bakkers.*

De Sint-Annakapel

Sint-Anna zou volgens oude tradities de moeder van de maagd Maria zijn. In de Bijbel wordt geen moeder van Maria genoemd. De oudste vermelding is in het Proto-evangelie van Jakobus, dat dateert uit de tweede eeuw na Chr. De anonieme schrijver noemt zichzelf Jakobus. Hij doet het voorkomen alsof hij getuige was van de geboorte van Jezus. Zijn beschrijving van de geboorte van Maria is het begin van de Sint-Annatraditie:

'Anna en haar man Joachim waren gehuwd, welgesteld, maar kinderloos. Zij leefden volgens de wet van Mozes. Toch wordt het offer van Joachim in de tempel geweigerd, omdat hij geen kinderen heeft. Joachim vlucht de woestijn in. Anna denkt dat hij dood is en doet haar beklag bij God en vraagt om een kind. Haar gebed wordt verhoord. Tegelijk krijgt Joachim van een engel te horen dat zijn vrouw in verwachting is. Hij keert terug en ontmoet zijn vrouw bij *de Gouden Poort* in Jeruzalem. Anna baart een meisje: Maria. De ouders wijden het kind aan God en brengen Maria als zij drie jaar oud is naar de tempel'.

De verering van Anna begint in de zesde eeuw in het Midden-Oosten en komt al spoedig naar het Westen. Het bereikt zijn hoogtepunt in de vijftiende en zestiende eeuw. In die tijd ontstaat een specifieke manier van afbeelden van Sint-Anna met Maria en Jezus, de *Anna te Drieën*. Op het anonieme schilderij (*linksboven*) zit Sint-Anna op een houten bank met op haar schoot het dochtertje Maria. Op de schoot van Maria zit het kindje Jezus. Links op het schilderij staat Joachim. Wie de bisschop rechts is, is niet bekend. Waarschijnlijk is hij de opdrachtgever van het schilderij. Sint-Anna is de patrones van vele kerkgebouwen, kapellen, ziekenhuizen en scholen. De feestdag van Sint-Anna en Joachim is 25 juli.

Balk in de Heilig Kruiskapel met onder meer een gebed tot Anna te Drieën: *jhesus · maria · anna · bid · voor · ons*.

De Sint-Annakapel werd gesticht in 1451 en behoorde nog in 1677 aan het gilde van de Bontwerkers. Vóór de brand van 1457 stond er een beeld van Sint-Anna in de kapel. In 1470 werd een altaar geplaatst en 'ten eeuwigen dage' een officium gesticht door de Bontwerkers. Toen het gilde in het laatst van de zeventiende eeuw verliep, kwam de kapel in bezit van de familie Van Slingelandt, die er een fraai hek op zwart marmeren voet voor liet plaatsen (rechts).

Sluitsteen, een engel met onbekend wapen.

Zegel van het Bontwerkers- of Sint-Annagilde, 15de eeuw.

De Sint-Stevenskapel

Sint-Steven (*Stefanus*) was de eerste martelaar (Protomartelaar) en de eerste diaken van de zeven die werden aangesteld om de aalmoezen te verdelen onder de weduwen.

Sint-Steven heeft in het kerkelijk jaar vanaf de vierde eeuw een ereplaats gekregen. Hij legde getuigenis af dat Jezus de ware Messias is. Hij was gehaat bij de joden omdat hij ijverde in zijn dienstbetoon en in de verkondiging. Zeer bekend is zijn preek in de *Handelingen*, hoofdstuk zes en zeven. Dit heeft hij met de dood moeten bekopen.

Buiten de muren van Jeruzalem werd hij door een woedende menigte gestenigd. Terwijl zij Stefanus stenigden, bad hij: 'Heer Jezus, ontvang mijn geest.' Toen viel hij op zijn knieën en riep: 'Heer reken hun deze zonde niet aan.' Na deze woorden stierf hij.

Sint-Steven is patroon van koetsiers, paardenknechten, paarden, metselaars, kleermakers, wevers, steenhouwers, timmerlui, kuipers.

Ook is hij patroon tegen hoofdpijn, steenziekte, zijsteken, bezetenheid (krankzinnigheid).

De naamdag van Sint-Steven (Sint-Stefanus) valt op 26 december en wordt in een aantal katholieke landen (o.a. in Italië, Oostenrijk en Zwitserland) gevierd als Tweede Kerstdag. Deze dag herinnert aan de dag waarop de heilige door steniging als martelaar gestorven is.

De Sint-Stevenskapel werd gesticht 21 maart 1422 en behoorde aan het gilde van de (textiel)ververs. De kapel bezat vóór 1572 een fraai koperen doopvont. De graven stonden op naam van de boekhouder van het gilde. Bij akte van 9 juni 1769 deden de gildebroeders er afstand van en kwam de kapel in eigendom van particulieren. Op een zerk staat het wapen van de familie Balen. In de zwikken bevindt zich nog beeldhouwwerk van voor de brand van 1457.

Op de gevelsteen zien we ververs die allerlei activiteiten verrichten voor het verven van de stoffen. We zien ongeverfde strengen garen en kousen, geverfde stoffen, het hete verfbad, het uitlekken van de geverfde stoffen, het drogen van kousen en strengen garen, en een spoelton. Mede naar aanleiding van de gevelsteen uit 1669 die verwijst naar de 'verwers cappel', gaat men er algemeen van uit dat in de Grote Spuistraat het gildehuis van de ververs heeft gestaan.

Twee oneigenlijke kapellen

Bij gebrek aan geld of ruimte kon een particulier altaar ook tegen een pilaar of een blinde muur geplaatst worden. Soms leidde dat tot de bouw van een omheining, waardoor een *oneigenlijke kapel* ontstond. In de Grote Kerk waren dat de Jezuskapel en de Sint-Elisabeths- of Van Beverenkapel.

De Jezuskapel

De Jezuskapel of *Kapel van de Soete Naem Jesu*, gesticht op 20 september 1485 door Adriaen Pietersz. Van Sandeling, stond 'int Noorderkruys (*transept*) in den westersen hoeck neven de deure (*noorderingang*) aldaar' en had enkele fresco's en een doek van Frans Crabbe (*Vlaams kunstenaar uit Mechelen*) 'de *besnijdenis van Jezus*' voorstellend.

De pui van de kapel was van hout op een stenen voet, waarbij een deur toegang gaf tot de kapel. Op de deur aan de buitenzijde stond een landschap met biddende personen, nl. de stichter met zijn vier vrouwen, dertien zonen en zes dochters; op de binnenzijde van de deur was de 'geboorte van Jezus' en de 'aanbidding van de Wijzen' afgebeeld.

Van het archief van de Jezuskapel zijn uit de eerste helft van de zestiende eeuw twee uitvoerige rekeningen bewaard gebleven.

In 1572 werd de kapel leeggehaald en de ombouw gesloopt. De meeste goederen gingen naar de eigenaar en het goud en zilver moest ingeleverd worden bij de stedelijke overheid. De eigenaar, Carel van den Eynde, kreeg 'een *extract ofte copie auctentiek van 't bescheyt van 't silverwerck, bellekens ende andere cyraat van de voersz. Cappel*'.

De ruimte werd bij de noorderingang gevoegd; één zwaar beschadigd beeldhouwwerkje in de muur is bewaard gebleven (*afb. boven en linksonder*).

Volgens dr. Jensma in 'De Grote- of Onze Lieve Vrouwekerk van Dordrecht' (1987) stelt het zwaarbeschadigde plastiek 'Het Laatste Avondmaal' voor.

J.L. van Dalen kon de voorstelling in zijn boek 'De Grootte Kerk te Dordrecht' (1927) moeilijk bepalen en schrijft: 'Misschien is het de twaalfjarige Jezus in de Tempel'.

Bij het vergelijken van de beschadigde voorstelling met afbeeldingen op retabels, gemaakt in Antwerpen, vertoont het beeldhouwwerkje veel overeenkomst met 'de besnijdenis van Jezus' op het retabel van Clérey (Fr).

De Sint-Elisabethskapel

De Sint-Elisabethskapel bevond zich in de noorderkooromgang tussen de tweede en derde pilaar vanaf het transept.

Volgens Matthijs Balen in zijn 'Beschryvinge der stad Dordrecht' (1677) was Zoeta (Sueta) van Beveren stichteres van de kapel: 'Gesticht in 't Jaar Ons Heeren M.CCCC.XXXI, den IV October, ... door de Eerwaardige Matrona, Zoeta (Willem Bevers Dochter).' Sueta van Beveren Willemsdr., gehuwd met haar neef Daniël van Beveren, en na zijn dood met Gijsbrecht Neyssen Heeren Wouterszoon van Genderen, stichtte in 1431 de kapel met een wekelijkse mis, die door bisschop Sweder van Culemborg 8 oktober 1431 werd bevestigd. De kapel was gewijd aan *Elisabeth, de moeder van Johannes de Doper*.

Het altaar werd na de grote brand van 1457 in volle pracht hersteld. Dit blijkt uit de fraaie tekening in het familieboek van Van Beveren (*afb. links*).

De kapel was afgesloten door een laag hekwerk met ingang tot het altaar. Tegen het hekwerk waren zitplaatsen voor de mannen, de kinderen en de dienstdoende priester en kapelaan. Op een houten vlonder stonden enkele banken

voor de vrouwen. Aan de voorzijde van het fraai geweven rode altaarkleed staan de wapens van Willem van Beveren Jacobszoon en Catharina van Weede en een vrouwelijk persoon (Maria?). Op het onderkleed van damast staat aan de zijkant een afbeelding van de heilige Elisabeth met haar zoontje Johannes de Doper en een biddend figuurtje, allen geborduurd met gouddraad.

Tegen de achterwand van de noordelijke koorbank is een paneel met familieportretten geplaatst. Hierop knielen Willem van Beveren Jacobszoon en Maria van Baeckel met hun kinderen en aange-trouwden. Boven ieder familielid is het familiewapen aangebracht.

Na 1572 werd de Elisabethskapel verwijderd, maar werden de vier graven 'met de ringen' door de familie Van Beveren in gebruik gehouden (*rechtsonder*).

Nu staat op deze plaats een kopie van de Sint-Elisabethspanelen, een herinnering aan de Sint-Elisabethsvloed van 1421 (*linksonder*); maar dit is niet Elisabeth, de moeder van Johannes de Doper, maar Elisabeth van Thüringen. Dat altaar stond destijds waarschijnlijk aan de zuiderkooromgang.

Heiligen die na 1572 bleven

De Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk, na een tijdperk van ruim vierhonderd jaar Rooms-Katholicisme, toont op de prent de kerk, ontdaan van altaren, kruis- en heiligenbeelden en schilderijen en doet alweer sinds 1572 vierhonderdvijftig jaar dienst als protestantse kerk.

Het enige wat uit de Rooms-katholieke periode behouden bleef, zijn het kerkgebouw, de fraaie renaissance koorbanken uit 1538/42 (afb. onder) en gewelffrozetten.

De koorbanken

Over de oudste koorbanken in het Hoogkoor is niets bekend. Ook niet of er tijdens de brand van 1457 koorbanken zijn verbrand, maar waarschijnlijk is dat wel.

Het jaartal 1538 op de noorderkoorbank, 81 jaar na de brand, toont aan dat omstreeks dat jaar begonnen moet zijn koorbanken te vervaardigen in de moderne renaissancestijl. Zoals gebruikelijk is de opdracht waarschijnlijk uitgegaan van het College van kanunniken. Gegevens over de opdracht ontbreken echter. Het is ook niet duidelijk door wie de banken zijn gemaakt. Matthijs Balen noemt 135 jaar later (1677) de naam Jan Terwen Aertszn als de maker. Over deze persoon bestaan echter geen verdere gegevens. Het vervaardigen van zo'n groot ensemble kan ook nooit het werk zijn geweest van één man, maar was het eindproduct van schrijnwerkers en beeldsnijders.

Kenmerkend voor de stijl is de Vlaamse invloed uit de school van Jehan Mone te Mechelen. Mone was als *maître artiste l'empereur* in dienst van keizer Karel V. Op de noorderkoorbank staat de triomftocht van keizer Karel V uitgebeeld en een portret van hem met zijn echtgenote Isabella van Portugal.

Ondanks de reformatie in 1572 hebben onze protestantse vaders de dan *dertig jaar* oude koorbanken voor ondergang behoed, hoewel op de koorbanken heiligen voorkomen.

Heilige op de noorderkoorbank

1

2

3

4

Sint-Sura

1. Sint-Sura op een wang van de noorderkoorbank. Zij wordt beschouwd als de legendarische stichteres van de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk. In haar rechterhand houdt zij een boektas. Ook de geldbuidel, waaruit zij de drie arbeiders betaalde is niet vergeten. Vanwege haar vermeende rijkdom werd zij gedood met een vismes. Zij stond op uit de dood en verscheen met haar moordenaars voor de paus, die na het aanhoren van de hele geschiedenis vergiffenis schonk aan de moordenaars. Na terugkeer in Dordrecht werd de bouw van de kerk voortgezet, waaraan ook de vele gilden van de pelgrims bijdroegen. Op de plaatst van de moord ontstond op het kerkhof een geneeskrachtige bron die in 1608 zou zijn verwijderd.

2. Sint-Sura als pilaarheilige op een zuil in de Sint-Janskathedraal in 's-Hertogenbosch, geplaatst in 1918.

3. Sint-Sura, beeld in de Sint-Antoniuskerk in Dordrecht, gewijd in 1914.

4. Sint-Sura, tekening in aanwezigheid van een engeltje.

In een nis (sedilia) in het Mariakoor van de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk is in 1992 door Herman A. van Duinen een schildering aangebracht over het leven van de heilige Sura.

Heiligen op de zuiderkoorbank

Op 16 panelen zijn op de zuiderkoorbank de 'Triomf van Christus' en 'de processie van het Heilig Sacrament' uitgebeeld. Op paneel 7, 8 en 14 zijn veertien heiligen te zien.

Paneel 7: Heilige Maagd Maria, Sint-Catharina, Sint-Barbara, Sint-Laurentius, Sint-Christophorus.

Paneel 8: Sint-Adrianus, Sint-Quirinus, Sint-Victor, Sint-Stefanus, Sint-Bavo.

Heilige Maagd Maria

Maria, moeder van Jezus, werd volgens traditie geboren uit Joachim en Anna (zie pagina 23). Volgens de Rooms-katholieke Kerk is Maria vanaf haar conceptie gevrijwaard voor de erfzonde, dat wil zeggen dat ze *onbevlekt ontvangen* was. Ook geloven de Rooms-katholieke en de Orthodoxe Kerken dat Maria nooit een zonde heeft bedreven. Ze beroepen zich daarbij op Lucas 1:28, waar de engel Gabriël haar aanspreekt met: 'Wees gegroet, vol van genade.'

Over haar jonge leven is er een traditie die stelt dat ze dienstdeed in de tempel. Over haar verdere leven zijn verschillende verhalen in omloop. Volgens de Rooms-katholieke traditie moet Maria ergens tussen 36 en 50 na Chr. zijn overleden in Jeruzalem of Efeze (in het Huis van de Maagd Maria). Hierbij zouden alle apostelen aanwezig zijn geweest behalve Thomas. Toen deze arriveerde was Maria's lichaam al begraven en om haar toch eer te bewijzen bezocht Thomas haar graf. Hij zou toen de *tenhemelopneming van Maria* hebben gezien. Daarbij zou hij van Maria haar gordel hebben gekregen. De overige apostelen geloofden dit niet totdat hij hun de gordel toonde en het lege graf.

Op paneel 7 is Maria uitgebeeld als *personificatie van de Kerk* met palmtak en nimbus.

Sint-Catharina

Beschrijving, zie pagina 6.

Sint-Barbara

Beschrijving, zie pagina 5.

Sint-Laurentius

Laurentius werd omstreeks 225 geboren in Osca in Aragón (Spanje). Als jongeman was hij leerling van een Romeinse aartsdiaken.

Toen deze bisschop van Rome werd onder de naam Sixtus II wijdde die Laurentius tot diaken. Na verloop van tijd verhief de paus hem tot aartsdiaken en belastte zijn oud-leerling met het kerkelijk bezit van de kerk van Rome. Laurentius kwam om bij de christenvervolging onder keizer Valerianus (258).

Sint-Laurentius; miniatuur uit 'Heure des Charles VIII, vijftiende eeuw.

De keizer had het tijdens de vervolging gemunt op de kerkelijke schatten. Laurentius die dit ter ore was gekomen, had daarop alle kostbaarheden onder de armen van Rome verdeeld. Toen hij publiekelijk werd verhoord en de Romeinse keizer hem vroeg waar de kerkschatten verborgen waren, wees Laurentius op de ouderen, de wezen en de zieken van de christelijke gemeenschap in Rome. *'Zij zijn de schat van de Kerk'*, sprak Laurentius. De keizer ontstak daarop in woede en beval de diaken te laten folteren, net zolang totdat hij zijn geloof zou afzweren. Daarop legden de beulen hem op een ijzeren rooster boven een vuur en werd hij levend verbrand. Uit historisch onderzoek blijkt echter dat Laurentius de doodstraf heeft ondergaan door het zwaard.

Sint-Laurentius, *links afgebeeld op de zuiderkoorbank*, is de beschermheilige van de armen en de patroon van allen die met vuur werken, zoals koks, pasteibakkers, bierbrouwers, kolenbranders en brandweerlieden. De naamdag van Sint-Laurentius wordt gevierd op 10 augustus, zijn vermoedelijke sterfdag.

Sint-Christophorus

De eigenlijke naam van Christophorus is Reprobus en hij zou omstreeks 250 onder keizer Decius zijn gestorven.

Volgens een legende zou de reus Reprobus de machtigste heer willen dienen. Hij trad in dienst bij een machtig koning, maar toen hij merkte dat deze de duivel vreesde, bood hij laatstgenoemde zijn diensten aan. Op zijn beurt bleek de duivel angst te hebben voor Christus, naar wie hij vervolgens op zoek ging.

Links: Sint-Christophorus op de zuiderkoorbank.

Rechts: restant van een fresco in de torenhal van de kerk.

Een kluizenaar raadde hem aan om pelgrims over een gevaarlijk stromende rivier te zetten. Toen verscheen een kind dat hij op zijn schouders nam en stak het sterk stromende water over. Ineens begon het water te stijgen. Bovendien werd het kind steeds zwaarder. Reprobus vreesde dat hij zou verdrinken. Zich tot het uiterste inspannend wist hij de overkant te bereiken. 'Ik ben Christus, de machtige koning die jij heb gezocht te dienen', zei het kind, dat verdween zoals het gekomen was. Reprobus liet zich dopen en nam de naam Christophorus aan. Christophorus betekent 'Christusdrager'. Op de koorbank is hij afgebeeld met een knoestige staf in zijn rechterhand en het Christuskind op de schouders.

In de middeleeuwen was Sint-Christophorus een van de *Veer-tien Noodhulpers*, die ook als groep aangeroepen konden worden in een noodsituatie. Hij zou beschermen tegen de pest en tegen een 'onvoorziene dood'. Ook is hij de patroonheilige van de reizigers, timmerlieden, schilders, pelgrims, boekbinders, kinderen en patroon tegen besmettelijke ziekten, droogte, onweer, hagel, watersnood, vuurrampen, oogziekten en tandpijn. Zijn naamdag is 24 juli.

Sint Christophorus; detail van een schilderij door Conrad Witz, circa 1435.

Sint-Adrianus

700 jaar geleden was Maximianus keizer in het Romeinse rijk (285-305). In het leger van de keizer diende een soldaat, een zekere Hadrianus of Adrianus. Als beambte van de keizer in Rome werd hij belast met de vervolging en uitroeiing van de christenen in Nicomedië (noordwest-Turkije, tegenover Constantinopel). Adrianus kwam als soldaat onder de indruk van de moed en het uithoudingsvermogen van de gemartelde christenen. Hij wilde bij die moedigen horen. Vandaar dat hij werd ver-raden en onmiddellijk gemarteld door keizergetrouwe mede-soldaten.

Op de zuiderkoorbank (*afb. links*) draagt Adrianus een Romeinse soldatenuitrusting, een palmtak in de hand (zegepalm van de overwinning door het martelaarschap), een zwaard en een aambeeld. Zijn benen werden op een aambeeld stukgeslagen. Aan zijn voeten ligt een leeuw. Volgens sommigen slaat dat op de door hem getoonde dapperheid tijdens zijn martelaarschap, anderen beweren dat er een legende was die vertelde dat hij tijdens zijn martelingen ook nog voor de leeuwen werd gegoid.

De kerkelijke feestdag van Adrianus was op 4 maart. Op die dag werd hij met 20 andere christenen tot de dood veroordeeld. Na hun dood werden de stoffelijke resten overgebracht naar Byzantium en aldaar met de nodige eer op 8 september overgebracht naar Rome. Sindsdien werd Sint-Adrianus feestelijk gevierd op 8 september.

Sint-Adrianus is de beschermheilige tegen de pest, epilepsie, wapenhandelaars, slagers, bewakers en soldaten.

Adrianus ligt met zijn linkerbeen op een aambeeld, zijn soldatenkieren liggen aan zijn voeten. Een beul heft met grote kracht een immense bij om zijn been te breken, terwijl zijn vrouw Natalia het been ondersteunt.

Christus wijst op de voorgrond naar het martelaarschap, maar kijkt het schilderij uit alsof hij ons bij het martelaarschap wil betrekken.

De uitnodiging van de bebaarde man in het blauwe bovenkleed slaat hij resoluut af: Adrianus kijkt in tegenovergestelde richting naar de hemel. De Romeinse keizer Galerius kijkt toe.

Op de achtergrond schilderde Sacquespee een ronde tempel en een piramide, evenals het godenbeeld symbolen van het heidendom, waarmee Adrianus had gebroken.

Op de loopbrug op de bogen slaan mensen het martelaarschap gade.

*Adrien Sacquespee (1629-1692)
Le Martyre de Saint Adrien (1659)*

Sint-Quirinus

Over Sint-Quirinus ontbreken historische bronnen en werden veel legenden opgetekend. Volgens overlevering was hij een Romeins tribuun en gevangenisbewaker van de heilige Alexander. Samen met zijn dochter Balbina zou Quirinus zich hebben bekeerd tot het christendom.

Tijdens de christenvervolgingen onder keizer Hadrianus werd hij onthoofd en in de catacomben aan de Via Appia in Rome bijgezet. Volgens een document uit 1485 werden de stoffelijke resten in 1050 door paus Leo IX aan zijn zuster Gepa geschonken, abdis van een klooster in Neuss. Later werd in Neuss de Sint-Quirinusmünster gebouwd (1209-1250) om er de relikven in een kostbare schrijn te bewaren.

Links: Sint-Quirinus op de zuiderkoorbank in de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk. Rechts: een fresco van Sint-Quirinus in Euskirch, ca. 1520.

Quirinus werd aangeroepen voor de genezing van *builenpest, pokken en jicht, been- en voetproblemen, verlamming, steenpuisten, huiduitslag, oorpijn en botschade*. Ook werd hij beschouwd als de patroonheilige van paarden en runderen. Naast het bezoeken van de schrijn dronken de pelgrims het wonderdoende water uit de schedelschaal van de heilige.

De negen kogels op zijn schild houden vermoedelijk verband met de negen kwalen waartegen zijn hulp werd ingeroepen. Op een gravure van de Nederlandse monogrammist W. uit het einde van de vijftiende eeuw staat het volgende gebed:

*O marscalc sancte quirijn martelaer groot,
Beschermt ons voer den haestigen doot
Voer pestilenci ende van IX plaghen sekerlick
Als hoeftmaerscalc van gads wegen van hemelrick.*

Tot op de dag van vandaag pelgrimeren gelovigen naar de schrijn van Sint-Quirinus in Neuss, met name rond de feestdag van de heilige op 30 april.

Sluitsteen van Sint-Quirinus in de Stiftskirche van Bassum.

Sint-Victor

Sint-Victor van Marseille leefde aan het eind van de derde eeuw en was officier in het Romeinse leger. Hij was een christen die anderen oproep om het christelijk geloof uit te dragen. Om deze reden werd hij gevangengezet, maar hij bekeerde zijn bewakers. Hiervoor werd hij voorgeleid voor de prefecten Asterius en Eutichius. Victor weigerde bij herhaling te offeren aan de Romeinse goden die hij afgoden noemde. Hij schopte een beeld van de Romeinse god Jupiter omver. Voor deze godslastering werd zijn voet afgehakt.

Hij werd op 21 juli door Euticius ter dood veroordeeld door middel van verbrijzeling tussen twee molenstenen. De legende wil, dat er bij de terechtstelling een groot wonder geschiedde: het lichaam van Sint Victor deed de molenstenen breken. Uiteindelijk werd hij onthoofd. Na zijn dood stalen de christenen uit Marseille het lichaam van Victor en begroeven het in een grot. Na zijn dood vonden in de grot, waarin zijn stoffelijke resten werden bewaard, enkele wonderen plaats. Zijn relikwieën werden overgebracht naar de abdij van Sint-Victor in Marseille. Tegenwoordig worden ze bewaard in de Église Saint-Nicolas-du-Chardonnet.

Sint-Victor is de belangrijkste patroon van de molenaars. Hij wordt vaak afgebeeld met molenstenen of met een molen. In veel steden was het gilde van molenaars genoemd naar Sint-Victor en was Sint-Victorsdag, 21 juli, voor het molenaarsgilde een belangrijke feestdag. In Dordrecht was hij de patroon van het *spoey-* en *sledenaasgilde* met een altaar in de *O.L.V.kapel van de Spoeye* in de Grote Spuistraat. Rechts *het rouwschild van het Spoeygilde* is een watermolen afgebeeld en *het stadswapen van Dordrecht*: rood-wit-rood. De watermolen zorgde voor het juiste waterpeil in de grachten.

De Lindengracht, nu Museumstraat, gezien in de richting van de Kolfstraatbrug. Links het poortje van de Arend Maartenshof.

Sint-Stefanus

Beschrijving, zie pagina 24.

Sint-Bavo

Bavo werd geboren rond 600 in Haspengouw, wat nu in België ligt. Hij heette toen nog Allowin.

Bavo hield van wilde feesten. Na een leven van uitspattingen kwam hij tot bekering en deed zijn hele leven boete voor zijn donkere jonge levensjaren.

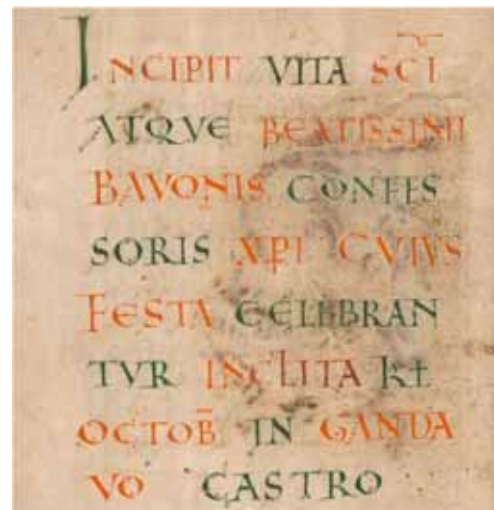
Na zijn huwelijken en de dood van zijn vrouw schonk hij al zijn bezittingen aan de armen en sloot hij zich aan bij missionaris Amandus en trad in het Gentse Sint-Pietersklooster in. Na een paar missiereizen vond hij dat hij nog steeds niet genoeg boete had gedaan en ging in een holle boom wonen. Volgens overlevering troostte

hij veel mensen die in nood waren. Hij sprak hen moed toe en genas hen van hun kwalen. Het verhaal gaat dat hij zelfs een dode weer tot leven bracht. Maar uiteindelijk stierf hij omstreeks 653 aan een ziekte. Hij was de patroon van Gent en van Haarlem.

Sint-Bavo is afgebeeld als edelman met zwaard en valk. De valk wijst op zijn edele afkomst. Hij werd aangeroepen voor een goede oogst en tegen kinkhoest. Zijn naamdag is 1 oktober.

*Dordrecht vierde destijds de zgn. **Bamismarkt**, eigenlijk 'Baafmis' (samentrekking van **Bavomis**) en was de feestdag van Sint-Bavo op 1 oktober. De Bamismarkt, die enkele weken duurde, was zo aanzienlijk en zo druk door vreemdelingen bezocht, dat de Dordtse kooplieden bevreesd werden voor hun eigen bestaan. In 1379 ontving de stad van hertog Albrecht van Beieren een handvest, waarbij de Bamismarkt nader geregeld werd. Zij viel eerst tien dagen na Sint-Bavo (1 oktober), 'wy geven ende willen, dat men die merct die te bamisse coemt, dat men die altoes sal inlyuden opten eersten vrydach nae St. Victoersdach 10 oktober'. Wie er goed kocht, gaf de marktto; de kooplieden zelf waren gedurende de marktijd tolvrij. Bij resolutie van de Oudraad van 21 juni 1685 werd de Bamismarkt voor altijd afgeschaft.*

Vita Bavonis of heiligen leven van Bavo, tiende eeuw.

De vier westerse kerkvaders

De vier westerse kerkvaders, met een kandelaar met brandende kaars in de hand, worden voorafgegaan door een vrouwenfiguur: 'Waarheid'. Boven haar hoofd staat geschreven: '*Vera intelligentia sacre scripture*' (waar begrip der Heilige Schrift). Verbonden met de 'Waarheid' volgen de vier kerkvaders.

Sint-Augustinus

Augustinus (354-430) was bisschop van Hippo Regius in Noord-Afrika. In zijn linkerhand houdt hij waarschijnlijk zijn symbool, een (*vlaamend of met pijlen doorboord*) hart, maar vanwege beschadiging is dit moeilijk herkenbaar.

Dit symbool gaat terug op een passage uit zijn beroemde werk, de *Confessiones*: 'Gij zult ons hart met Uw liefde als met pijlen doorboren'.

Sint-Ambrosius

Ambrosius (340-420), bisschop van Milaan, is herkenbaar aan de gesel in zijn linkerhand. De geselroede duidt op zijn vrijmoedigheid met het Woord.

Sint Hieronymus

Hieronymus (ca. 340-420) was kluizenaar, raadgever en secretaris van paus Damasus, en vertaalde de Bijbel in het Latijn (de Vulgata). In de Middeleeuwen hield men Hieronymus ten onrechte voor een kardinaal, waardoor hij sinds die tijd vaak wordt afgebeeld met een kardinaals-hoed. De leeuw is ontleend aan een legende: een gewonde leeuw zocht zijn toevlucht bij Hieronymus en toonde zijn gewonde poot. Hieronymus verwijderde de scherpe doornen uit zijn voorpoot, waarop de leeuw zijn huisdier werd.

Sint Gregorius de Grote

Gregorius (541-604) oefende door zijn theologische geschriften grote invloed uit op de godgeleerde wetenschap van de vroege Middeleeuwen. Ook bracht hij eenheid in de naar hem genoemde kerkzang: *het Gregoriaans*. Hij is voorgesteld als paus met kruisstaf en tiara (de pauselijke driekroon).

Westerse kerkvaders tegen het gewelf

In het noorder- en zuidertransept waren oorspronkelijk de vier Westerse kerkvaders als rozet afgebeeld tegen het kruisribgewelf. Alleen de kerkvaders *Sint-Gregorius* en *Sint-Hieronymus* in het westertransept zijn bewaard gebleven (*afb. onder*). Waarschijnlijk vanwege verzakking van de toren naar de noordzijde en het scheuren van de gewelven zijn de rozetten van de kerkvaders *Sint-Augustinus* en *Sint-Ambrosius* helaas verdwenen. De afbeeldingen dateren uit de vijftiende eeuw.

Zie voor de beschrijving van *Sint-Gregorius de Grote* en *Sint-Hieronymus*, pagina 36.

Aanvulling op 'een kerk vol Heiligen'

(vermeld in J.L. van Dalen, De Grootte Kerk te Dordrecht (1927))

Volgens Matthijs Balen (1677) had de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk van Dordrecht totaal 47 altaren. Uit onderzoek van J.L. van Dalen (1927) blijken er echter zéker 52 altaren in de kerk gestaan te hebben: *in het Hoogkoor, het Mariakoor, de vaste kapellen, de oneigenlijke kapellen, in de torenhal of tegen een pilaar in de kerk*. Helaas is van de meeste altaren de plaats niet meer bekend, zoals bijvoorbeeld in de Sint-Bavokerk in Haarlem.

Een mooi voorbeeld van altaren tegen de pilaren is te zien op het schilderij van het interieur van de kathedraal in Antwerpen door Hendrik I van Steenwijck, 1593 en in het interieur van de Sint-Nicolaaskerk in Kalkar (D).

De aan heiligen gewijde altaren

De 21 vaste kapellen bezaten **20 altaren**; inclusief de onderstaande altaren komen we tot een aantal van **52 altaren** en waarschijnlijk is de onderstaande lijst, na veel onderzoek door Van Dalen opgesteld, ook nog niet volledig. Sommige van deze altaren behoorden aan wereldlijke gilden, andere aan uitsluitend geestelijke broederschappen. Aan het hoofd stond een deken; een procurator zorgde voor de geldzaken en vertegenwoordigde het gilde in rechten. De bezittingen strekten tot onderhoud van de dienst op het altaar enz.

Vervolg op de kapelaltaren:

21. Sint-Huberts- of Sint-Hubrechtsaltaar, stond in de **torenhal** en behoorde aan een broederschap. Het had enige inkomsten, die in 1572 aan het Weeshuis geschonken werden, o.a.: een rente van 30 st. op de stad voor een mis op Sint-Hubertusdag (3 november). 1528 een vicarie van 6 Car. Gulden, verkocht aan Aert Aertsz., priester.

22. Sint-Severusaltaar stond eveneens in de **torenhal** en behoorde aan de linnenwevers. Hier van is verder niets bekend.

23. Heilig Sacramentsaltaar behoorde aan het Schrijnwerkersgilde. In een afschrift van een grafboek van de Grote kerk staat: 1452, 'een graf gelegen in den buyck der kerck **tegen die pylaer**, daer den schrijnwerkers outaer aenstaet'. Of het altaar het Sacramentsgilde in het Gasthuis toebehoord heeft, is niet zeker, maar we zouden het geloven, als we zien, dat het in 1404 het recht kreeg, om op de drie kerkelijke hoge feestdagen *Paeschdach*, *Pinxterdach* en *Korsdach* met uitsluiting van alle anderen wijn te mogen tappen.

24. St. Martinusaltaar behoorde aan de Mazelaars. In het hierboven reeds genoemd grafboek staat aangetekend: 'De **pilaer** van Schrijnwerckers ende Maselaers is yeder een bijzondere **pi-laer** geweest.

25. St. Cosmas- en Damianusaltaar behoorde aan het gilde der Baerdemakers of Chirurgen. Waarschijnlijk stond het ter plaatse, waar nog de 2 graven van het Chirurgijngilde worden gevonden, nl. aan de oostzijde van het Hoogkoor. Deze graven werden op Mattheusavond (23 februari) 1423 door de gildebreders der Chirurgijns gekocht.

26. Sint-Laurensaltaar had een broederschap.

27. Sint-Eloy- of Sint-Eligiusaltaar behoorde aan het Smedengilde.

28. Sint-Jansaltaar behoorde aan het Kleermakersgilde. Van geen van deze altaren is verder iets bekend, daar de oude bescheiden van die gilden verloren zijn gegaan.

29. Het altaar der Quatuor Coronatorum 'de vier gekroonde martelaren', nl. Sint-Severus, Sint-Severianus, Sint-Carpophorus en Sint-Victorinus (8 november) behoorde aan de Metselaars. De achste april 1472 werd door een der leden van de familie Backer een vicarie daarop gesticht. De stichtingsbrief is echter verloren.

30. Sint-Josephsaltaar behoorde aan het Timmerliedengilde. Bij een geschil tussen het Schrijnwerkers- en het Timmerliedengild over het maken van meubelen en huisraad werd 15 december 1519 een verdrag vastgesteld. Wie de bepalingen niet nakwam, verbeurde 2 Rgl. van 20 st., een ten behoeve van het Schrijnwerkersaltaar en een ten behoeve van het Huistimmerliedenaltaar. In 1555 werd Henrick Jansz., stadstimmerman, die doopsgezind was geweest, door de Inquisitie veroordeeld om als boetedoening op de binnenzijde van de tafeldeuren van Sint-Josephsaltaar de 'boodschap van de Engel Gabriel aan O. L. Vrouwe en de geboorte ons Heren in Bethlehem' te laten schilderen. Een houten bord, van dat altaar afkomstig, en later bewaard in het gildehuis, is thans in handen van particulieren.

31. Onze-Lieve-Vrouwealtaar stond in het *Onze-Lieve-Vrouwekoor* en behoorde aan een uitgebreide broederschap. Behalve de betrekking, waarin deze tot de kerk stond, en de inkomsten, waarover de procuratoren het beheer hadden, bezat het altaar nog een aantal renten op land en huizen; terwijl het gilde in 1485 bepaalde, dat de broeders jaarlijks vaste bijdragen voor het altaar moesten geven en in 1488 een aantal boeten aan het altaar werden toegekend.

32. Het Sint-Pancrasaltaar werd gesticht 17 april 1480 en behoorde aan het Scheepmakersgilde. Uit de stichtingsbrief blijkt, dat de gildebroeders zich verbonden tot het afstaan van zekere bedragen van hun verdiensten, bij het inkomen in het gilde en bij het begraven. Daar de inkomsten niet ruim vloeiden en het altaar arm was, werd in 1484 een vaste jaarlijkse bijdrage van 5 st. per lid gesteld, behoudens enkele bijzondere gevallen. In 1604 wordt nog gesproken van een 'graf bij den *Pyllaer* van den schiptimmerliedenauter'.

33. Het altaar van de Zeven Weeën; in het *Hoogkoor*.

34. Het Sint-Maartenaltaar, behorend aan de Kraankinderen; in het *Hoogkoor*.

35. Het hoofdaltaar in het *Hoogkoor*. De voet van dit altaar werd in 1650 weggebroken.

36. Het altaar van de Heilige Boodschap. Deze stond eveneens in het *Hoogkoor*.

37. Het Sint-Leonardsaltaar behoorde aan het Zagersgilde.

38. Het Sint-Erasmusaltaar had een aantal inkomsten, die na 1572 aan het Heilige Geest- en Pesthuis ter Grooter kerk werden gegeven. 1518 een rente op 2 morgen land in Oud-Strijen om 2 missen per week te lezen, geschonken door Aert Pietersz. ambachtsheer van Heerjansdam. 1553/54: een erfpacht van 9 Rgl., verzekerd op 6 morgen land in Kijfhoek voor een zondagse mis, waarvan de priester door de dekens van het altaar moest worden benoemd. 1556: een losrente van Dordrecht van 1 £ vlms., om wekelijks twee missen te doen. 1565: 10 carolus gulden door Carolus Hendriksz. verkocht voor de vicarie op het Sint-Erasmusaltaar ter Grote kerk, gefundeerd door Alard Pietersz. kanunnik.

39. Het Sint-Vitus- en Modestusaltaar behoorde aan het gilde van de Wolwevers of Droogscheerders. Het werd gesticht in 1489 blijkens een aantekening in de gilderekening : 'Zoe hebben wy een stuner (*steun*) verworven in *de toren* ende 'was een outaer, eer wyt aenvaeren, 'twelck dat gilt aan te cost leyde voer de reparacie, die doen tegenwoerdich was 2 £ gr. vlms'. Voorts werden aangekocht een miskelk, een missaal, twee kandelaars, een voet op 't altaar onder de kast, enz., tezamen kostende 15 £ 18 st. 4 d. De legende van Sint-Vitus en Modestus berustte vroeger onder de gildepapieren op het stedelijk archief: 'Een stuk perkament, waarop geschreven: 'Die Legende van Sint-Vitus en Modestus'.

40. Het Heilig Houtaltaar stond aan de ingang van de *noorderzijbeuk tegen de kruispilaar* en had een broederschap. De gildebroeders ontvingen jaarlijks 8 stedekannen wijn. Katharina Philipsdr. weduwe van Adriaen Moerman schonk in 1542/43 een ring met een robijn ter versiering van het Heilig Hout. Meeus Willemsz. legateerde een vat olie, om het te verlichten. Jan Heyns en Aeltgen Cleysdr. gaven 9 november 1449 een kamp land in Zwijndrecht om een wekelijkse mis te doen lezen op het altaar van het Heilig Hout. De koperen plaat van de brand van 1457 in de pilaar van dit altaar aangebracht is na een afwezigheid van meer dan vier eeuwen weer op haar plaats bevestigd.

41. Het Heilige Drievuldigheidaltaar. Plaats in de kerk niet bekend.

42. Het Sint-Lucasaltaar was eigenlijk Sint-Anthonisaltaar, staande 'aen *den Cruys pilaern* voir 't hoge Choer'. Het behoorde aan de broederschap van Sint-Joost (St. Jodocus) en het gilde van de Vleeshouwers. Deze beide gingen 1 februari 1485 met het gilde van Sint-Lucas of 'de Vijf neringen' een overeenkomst aan, om met inbreng van goederen voor het altaar de dienst te bevorderen. Op Sint-Joostdag (13 december) werd een maaltijd gehouden en tevens werden dan drie dekens gekozen. Het altaar was gesticht ter ere van Onze-Lieve-Vrouw, Sint-Lucas, Sint-Bartholomeus, Sint-Cornelis, Sint-Anthonis, Sint-Joest en Sint-Agnieten. Voor het onderhoud betaalden de rijke leden ieder 10 stuivers per jaar en de arme naar het goedvinden van

de dekens. De priesters ontvingen van het Sint-Lucasgilde 20 gl. per jaar en waarschijnlijk van de beide andere gilden een gelijke som. Bovendien genoot hij soms extra-betalingen, o.a. in 1510 een van 10 gl. voor drie nieuwe preken over Sint-Cornelis. In de rekeningen van het Sint-Lucasgilde komen voorts enige aantekeningen over het altaar voor.

43. Het Sint-Lambrechtsaltaar met een gilde stond aan de *tweede pilaar aan de zuidzijde*. In 1438 werd door de kerkmeesters aan een deel van de inwoners van Wieldrecht, die in Dordrecht woonachtig waren, toegestaan op dit altaar dienst te laten doen (*doordat hun kerk in de watervloed van 1421 verwoest was*), tot dat hun kerk herbouwd zou zijn. Daarvoor stonden zij tijdelijk hun twee kerkklokken en een doopvont af aan kerkmeesters. Het Sint-Lambrechts-gilde, dat na 1438 gesticht schijnt te zijn, bezat o.a. de volgende renten: In 1466 verbonden zich de dekens van het altaar, dat zij zekere rente van 50 st. per jaar, door Lysbet Pieter Hoddemonts weduwe gegeven, niet vervreemden zouden, op verbeurte van de rente, die bij overtreding aan de kerk zou komen.

44. Het Sint-Sebastiaansaltaar behoorde aan de broederschap van die naam, die waarschijnlijk met de schutterij van de Kloveniers in nauw verband stond. In 1579 werden de bezittingen van het gilde met die van Sint-Lambrechts-, Onze-Lieve-Vrouwe en Sint-Catharinagilde ter Nieuwerkerk na bekomen octrooi van de Staten van Holland verkocht en de opbrengst besteed tot het uitdiepen van de haven en restauratie van de stad, onder uitdrukkelijk beding, dat de jaarlijkse pensioenen enz. door de Stad zouden betaald worden..

45. Het Sint-Ewoutsaltaar behoorde aan het Kuipersgilde. De 23ste maart 1424 regelde bisschop Matthias de missen op dit altaar, dat toen gewijd was aan Sint-Theobaldus, en beloofde een aflat van 40 dagen aan hen, die het begiftigden. In 1430 werd Sint-Ewoutsvicarie op dit altaar gesticht, terwijl de collatie van deze vicarie 4 maart 1487 nader werd geregeld. Een wekelijkse mis werd 14 april 1522 door deken en kapittel aangenomen. Het collatierecht bleef aan Cornelis Cornelisz. en zijn erfgenamen, terwijl de eerste bezitter der vicarie Pieter Cornelisz. was, klerk van Utrecht. 24 mei 1539 droeg Cornelis Cornelisz. zijn patronaat en collatierecht over aan de dekens van het Kuipersgilde. In 1532 verzekerden de dekens aan Jacob Jansz. van Dordt voor een wekelijkse mis 1 £ gr. vlms. per jaar, terwijl ze hem 28 september 1541 met Sint-Ewoutsvicarie begiftigden, hoewel in een ampliatio op de stichtingsbrief van 14 maart 1488 bepaald was, dat bij het openvallen der vicarie, aan gildebroederskinderen de voorrang zou gegeven worden. De 19de mei 1546 werd vastgesteld, dat de vicaris (priester) van Sint-Ewout ter begrafenis van gildebroeders of hun vrouwen moest komen. In de rekeningen van het gilde komen vele aantekeningen over het altaar voor, waarvan vooral merkwaardig is: '1566 van ons kist op Sinte Bartolomeus avont uut de kerck te doen slepen 3 st.' In 1572 werden de eigendommen door het gilde tot zich genomen, en in het volgende jaar verkocht. De uitgaven aan de kerk vervielen daarna; de vicaris kreeg een pensioen bij acte van 30 dec. 1574 nl., 5 £ vlms. op zeker land in Zwijndrecht en onder verband van alle gildegooderen.

46. Het Sint-Crispyn- en Crispianusaltaar behoorde aan het gilde van de Schoenmakers of Cordewanners.

47. Het Sint-Hieronimusaltaar en

48. Het Sint-Helena-altaar werden beide op 4 april 1443 gesticht door Gerit van Muylwijck, burgemeester, en zijn vrouw Machteld van Malburg 'ter eeren Gods, Sancti Hieronimi en der H. Vrouwen St. Helena en tot weerdigheyt des H. Grave ons lieffs Heren'. Van de meeste van deze altaren weet men de plaats niet meer aan te wijzen. De woorden uit de rekeningen der gilden: 'wij hebben eenen steuner verworven' mogen doen, veronderstellen, dat de meeste tegen de pilaren geplaatst waren.

49. Het Fruyteniersaltaar konden wij niet opsporen, maar dat het er een had, blijkt uit de gilderekeningen, waarin zelfs op 1543 gezegd wordt: 'It. verdroncken doe we de capell aenbesteden 5 st.', en op 1572: 'Noch gegeven van dat outaer ende alle dat guet van de Appelcoepersgilde uut de Grootekerck te doen halen 30 st.'. Die goederen werden in 1576 ten bate van het gilde verkocht en de **pilaar in de kerk** werd schoongemaakt en geschilderd.

50. Het Sint-Victoraltaar; de plaats van het altaar waarvan Sint-Victor patroon van de molenaars was, is niet bekend, hoewel de 20ste oktober 1558 door de stad een keur werd afgekondigd, dat de molenaars niet mochten malen 'op Sondagh Aposteldaghe, op Onser Liever Vrouwendaghen, noch op gheenderhanden daghen, die vigelien hebben, op de boete van een pond was en de dekens van het gilde twee pond. Gheen molenaer mocht in meesterien malen, of hy moest Sinte Victoer een halven Boergoenschen schilt geven, om die misse mede te doen".

51 Het altaar in de Jezuskapel (oneigenlijke kapel)

52 Het altaar in de Sint-Elisabethskapel (oneigenlijke kapel)

Begrafenis van Sint-Elisabeth van Thüringen – detail van het Sint-Elisabethsaltaar.

Beelden en Heiligen in een protestantse kerk?

In voorgaand artikel zagen we dat er tot 1572, de Rooms-katholieke periode, in de kerk grote aandacht werd besteed aan beelden en heiligen. Hoe was dat na 1572, toen de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk overging tot het protestantisme?

Geen beelden in de kerk

Dat geldt voor de kerken, die voortgekomen zijn uit de reformatie (de Calvinistische of protestantse kerken) van Johannes Calvijn: *'Alleen datgene wat de Bijbel ons letterlijk leert, dat mogen en moeten wij doen. Al de rest moet uit de liturgie en de gebouwen verwijderd worden (beelden, altaren, schilderijen etc..)'*.

Dit was een duidelijk reactie tegen de enorme wildgroei die in de late Middeleeuwen was ontstaan en die een kerkgebouw soms meer deed lijken op een religieuze marktplaats dan een 'huis van God'. Calvinistische kerken (ook wel hervormde of gereformeerde kerken genoemd), zijn dan ook meestal kaal en de liturgie sober.

Dr. Maarten Luther, de eerste reformator, was hierin milder. Hij hanteerde de leus: *'Alles wat de Bijbel niet expliciet verbiedt, mag blijven'*. Volgens Luther verbood de Bijbel niet het maken van beelden op zich, maar enkel het aanbidden ervan. Lutherse kerken zijn dan ook rijker versierd dan calvinistische en ook is de liturgie rijker.

Hebben protestanten ook heiligen?

De protestantse kerk gelooft met de kerk van alle eeuwen in de *'gemeenschap der heiligen'*, maar zij verstaat dat niet zo als de Roomse-katholieke kerk, dat eeuwenlang heeft gepredikt, nl. in de zin dat er in de hemel overleden mensen zijn, die door hun extreem vrome en godsdienstige levensloop, onder meer martelaren, het recht hebben om voor de mens bij God tussenbeide te komen om bepaalde zaken te regelen (*'voorspraak der heiligen'*). Protestanten zijn, op grond van de Bijbel, van mening dat de paus hier beneden niet kan beoordelen of iemand daar wel of niet voor in aanmerking zou komen.

Heilig betekent in de Bijbel dan ook niet zozeer bijzonder vroom, maar door God *apart gezet*. Zo wordt in de Bijbel gesproken over Israël als een 'heilig' volk. Ook de christelijke geloofsgemeenschappen worden door de apostel Paulus aangesproken met 'heiligen'. Door het geloof en door de doop, waarbij men de Geest ontvangt, hebben de christenen deel aan het leven van de Opgestane. In I Petrus staat de oproep van de apostel Petrus: *'maar leid een leven dat in alle opzichten heilig is, zoals hij die u geroepen heeft heilig is'*.

*Links staan in kleurige gewaden vertegenwoordigers van de Rooms-katholieke kerk, paus en bisschoppen e.a. Zij hebben hun kant van de weegschaal gevuld met goud en zilver en andere pracht en praal. Rechts staan de in zwart geklede protestanten die als tegenwicht alleen de Bijbel in de waagschaal legden. **'De waag van het ware geloof'** (ca. 1640) slaat naar hun kant als het zwaarst, dus het 'Woord van God' wint het.*

